

Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka¹

Hermann Róbert

ABSTRACT: *Ernő Poeltenberg, a General of the Hungarian War of Independence.* Nearly all the generals of the Hungarian War of Independence who were executed in Arad had some sort of personal connection, too, which linked them to Hungary's cause. Though many soldiers had foreign names, some of them were attached to the country by birth others by marriage. It is true that before 1848–49 most of them served in corps set up in Hungary but this fact was not strong enough to keep many other officers on the Hungarian side in Autumn 1848 or in winter 1848/49.

Ernő Poeltenberg (or more properly Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg) was the first among the martyrs taken to the gallows on October 1849 in Arad. He was born in Vienna and had a Polish wife. He corresponded mostly in French with his father and his wife. He knew only a little Hungarian so when his regiment was sent to Hungary he strove by all possible means to be sent to the Italian theatre of war. In Autumn 1848 he was nearly dismissed from the Hungarian army because he incited against crossing the Hungarian–Austrian border. Despite everything, he stayed with the Hungarian army and did not take advantage of sick leave or regular leave. He remained loyal to the cause he had not felt his own at all a year before. The biography tries, among other things, to find the reasons for this.

A család és a fiatalkor

A Poeltenberg-családról meglehetősen keveset tudunk. A család valószínűleg a Znaim melletti Pöltenberg faluból származik (legalábbis ez az egyetlen ilyen nevű község volt a Habsburg-birodalomban). Az apa, Leopold Poelt jogtanácsos 1810-ben lett osztrák nemes, 1817-ben lovag, s ekkor kapta a von Poeltenberg predikátumot. Az apa hivatali és társadalmi előmenetelével lépést tartott a vagyoni gyarapodás is: több földbirtoka volt Galíciában. Kiváló kapcsolatai voltak az udvarban és az államigazgatásban. A családban több fiú is született, de a születési időpontokkal már bajban vagyunk. Ernst Poelt von Poeltenbergnek a születési időpontját sem tudjuk pontosan. Ő maga 1849 augusztus 26-án az aradi hadbíró-ság előtt 35 évesnek vallotta magát; eszerint 1814-ben született. Az életkor illetően megadása azonban csalóka lehet, hiszen csupán azt is jelenthette, hogy az adott időpontban már elmúlt 35 éves, de még nincs 36. Katonai minősítési lapján 1807 szerepel. A perét feldolgozó Katona Tamás 1813-ra teszi születését, de az irodalomban előfordul az 1804-es évszám is.²

Poeltenberg fiatalkoráról szinte semmit sem tudunk. Minősítési lapja szerint érdeklődött a történelem és a földrajz iránt. Jogi tanulmányok után 1829-ben lépett be privátkadétként a 7. (Heinrich Hardegg) vértesezredbe. A pályaválasztás oka bizonyára nem a család anyagi helyzetében keresendő, hiszen Leopold Poeltenberg vagyoni helyzete lehetővé tette volna fia kitanítását és polgári pályán történő elindítását. Talán a fiatal Poeltenberg szorgalmával lehetett a baj?

1 Életrajzait ld. HAMVAY Ödön, 1904. 205–209., VARGA Ottó, KATONA Tamás, 1979. I. 35–36., CSORBA László, 1989. 65–81., BONA Gábor, 1987. 268., DOMAHIDY Miklós, 1985.

2 Ez szerepel LEVITSCHNIGG, Heinrich, 1850. életrajzi gyűjteményében, 103. és SZILÁGYI Sándor, 1850., 1850. 129. 1813-at ír HAMVAY Ödön, 1904. 206. is.

A 7. (Heinrich Hardegg) vértesezred 1816 óta Magyarországon állomásozott. Poeltenberg 1831-ben lett hadnagy az ezredben, ahol összesen 3 évig, 5 hónapig és 11 napig szolgált.³

1833. március 31-én Poeltenberget áthelyezték a 4., Sándor orosz trónörökös nevét viselő huszárezredbe. Rövidesen megkapta a főhadnagyi kinevezését is, mert a cs. kir. hadsereg 1834. évi sematizmusában már e ranggal szerepel. Az alakulat 1823 óta Galiciában állomásozott, törzsállomása Tarnopolban volt.

Az ezred szolgálata nem volt könnyű. Bár az utolsó lengyel szabadságharcot az orosz csapatok 1831-ben elfojtották, a független Lengyelország gondolata ott élt a fejekben, s éppen ezért az osztrák megszállás alatti Galícia még mindig forrongó területnek számított. Poeltenberg belépésének évéről – a kinevezéseken kívül – az ezredtörténet csak azt tartotta érdemesnek feljegyezni, hogy több vezénylet (Streifkommando) ténykedett lengyel menekültek fogolykíséretként.

Poeltenberg előmenetelét az ezredben a cs. kir. hadsereg sematizmusai alapján követhetjük. 1840-ben alszázados (Zweite Rittmeister) lett, 1844-ben pedig bekerült a nyolc főszázados (Erste Rittmeister) közé, hetedikként. A karriernek lassúságát mutatja, hogy a Poeltenbergnél 14 évvel régebb óta szolgáló Schweidel József volt az első ebben a rangfokozatban. 1845-ben nem történt változás, majd 1846-ban – Schweidel őrnagyi kinevezése után – Poeltenberg immáron harmadik lett a főszázadosok rangsorában. 1847–1848-ban csak Ferdinand Karger állt előtte, s úgy tűnt, egy-két éven belül akár törzstiszt is lehet mindkettőjükből.

Poeltenberg itt, Galiciában nősült meg, s vette el az 1822-ben született Paula Kakowskát, akitől három gyermeke született. A házasság nem volt könnyű dolog egy cs. kir. tiszt számára, hiszen biztosítékot (kauciót) kellett letennie, ha meg akart nősülni. Poeltenberg ezt az összeget az ezred pénztárából kölcsönözte.⁴

1846-ban a Poznanban székelő Lengyel Demokrata Társaság tagjai arra törekedtek, hogy a jobbágyfelszabadítás meghirdetésével megnyerjék a lengyel függetlenség ügyének a galíciai (részben ukrán) parasztságot. A forradalmárok azonban elhamarkodottan és kellő titoktartás nélkül cselekedtek, így mind az osztrák, mind az orosz, mind a porosz hatóságok felkészülhettek. Az osztrák propaganda elhitette az évtizedek óta megnyomorított jobbágyokkal: uraik azért keltek fel, hogy kiirtsák őket. Így aztán a mozgalom szervezőinek egy részét maguk a parasztek gyilkolták meg vagy szolgáltatták ki az osztrák hatóságoknak, s a nemesek által alakított felkelőcsapatokat az osztrák kormányzat gyakran saját jobbágyaikkal vette szét. A kibontakozó népmozgalomnak több mint ezer ember esett áldozatul. A cs. kir. csapatok néhány nap alatt levették a mozgalmat, a Krakkói Köztársaságban 1200, Galiciában 3000 főt tartóztattak le.

A 4. huszárezred ezredesi és két őrnagyi osztályát a mozgalom kezdetén Tarnówa bevezényelték. Beérkeztükkor a mozgalom már véget ért. Az alezredesi osztály Lembergbe vonult, ahol biztonsági szolgálatot látott el, majd visszatért Grodekbe. A másik három osztály júliusban a rend teljes helyreállítása után foglalta el korábbi állomásait.⁵ Nem tudni, Poeltenberg melyik oszlop műveleteiben vett részt. De egy galíciai lengyel hölgy férjeként számára sem lehetett közömbös mindaz, ami Galiciában történt. Az ezred 1847 március elején végre odahagyhatta a galíciai garnizonokat, mert Bécsbe rendelték.⁶

3 Az ezred történetére ld. VICTORIN, Josef, 1879. 292–297. Poeltenberg szolgálatára ld. uo. 435. és a Militär-Schematismus des Oesterreichischen Kaiserthumes vonatkozó kötetének adatait. 4 Ld. erre Poeltenberg minősítését, közli DOMAHIDY Miklós, 1985. Melléklet.

5 AMON VON TREUFENFEST, Gustav, 1903. 483.

6 uo. 483.

Poeltenberg alkatáról abból a viseleti jegyzékből (Conduite Liste) juthatunk értékes adatokhoz, amelyet ebben az évben állítottak ki róla. Eszerint egészségi állapota jó, kedélyállapota derűs és vidám. Számos természetes adottsággal bír, beszél németül és franciául, magyarul keveset. Magatartása a polgári személyekkel szemben illedelmes, az ezredben baráti, alárendeltjeivel jó és közkedvelt. Jellemzi az igyekezet és a szorgalom. Jó vendéglátó, de nem iszákos, nem kártyás, nem adósságszináló és nem civakodó. A szolgálatban beválik. Jó a gyakorlatozásban, a főszerelésben, nagyon jó és eredményes a belovaglásban. Nagyon jó lovas és jó lóismerő.⁷

Poeltenberg személyes tulajdonságairól Heinrich von Lewitschnigg lovag jellemrajzai őriztek meg néhány vonást. Eszerint kitűnő lovas volt és a tornászat minden ágában járatos. „A bécsi úszóiskolában a legjobb úszók és műugrók közt tartották számon. Az ugródeszkáról minden szaltót, bukfcenet és csukafejest hajlékonyan és eleganciával hajtott végre. A vízben kötekedően, kihívóan viselkedett és boldog volt, ha valaki búvárúszásban a fölajánlott párbajra végül kiállt”. Lewitschnigg szerint Poeltenberg kitűnő bajtárs hírében állott, s csak egyvalamit nem tudott elviselni: a hangos orrfújást. „Ilyen alkalmakkor – esti iszogatók közben – komikus haraggal kiállt fel az asztala mellől: ne trombitáljatok ilyen fennhangon, urak! Egész nap mást sem hallok a táborban, torkig vagyok a trombitával”.⁸

Az út Magyarországra

A 4. huszárezred 1848-as története egy előléptetéssel vette kezdetét. Jacob von Parrot ezredest, az ezred parancsnokát az uralkodó január 2-án vezérőrnaggyá nevezte ki, s helyette január 28-án Apponyi Károly alezredest léptette elő ezredessé, s nevezte ki az alakulat parancsnokává. Ferdinand Karger főszázadost ekkor nevezték ki őrnaggyá. Ezzel Poeltenberg reményei is megnövekedtek, hiszen immár ő lett az ezred rangban legidősebb kapitánya.⁹

A március 13-i bécsi forradalom kitörésekor az ezred három, Bécsben állomásozó osztályát a jوسفstadi lovassági laktanyában riasztották, majd a Glacis-ra vezényelték a rend fenntartására és a katonai intézetek megóvására.¹⁰

A Sándor-huszárezred tisztjei is tanúi lehettek a magyar országgyűlési küldöttség 1848. március 15-i Bécsbe érkezésének, s bizonyára értesültek Batthyány Lajos március 17-i miniszterelnöki megbízatásáról. Nem tudjuk, hogy a Sándor-huszárok körében a magyarországi változások, a Batthyány-kormány kinevezése, az áprilisi törvények szentesítése milyen hatást tettek. Bízást állíthatjuk, hogy különösebb lelkesedést nem keltettek. Legalább is erre mutat az, ahogy a tisztikar a Magyarországra vezénylés gondolatát fogadta.

Batthyány miniszterelnök fontosnak tartotta, hogy a Magyarországon állomásozó, nem magyarországi kiegészítésű alakulatokat minél előbb kicseréljék a külföldön állomásozó magyar ezredekre. Esterházy Pál május 7-én kérte az uralkodótól a 9. (Miklós) és a 12. (Nádor) huszárezredek, illetve egy gyalogezred hazavezénylését. Az uralkodó ebbe május 12-én bele is egyezett, s a döntésről Esterházy másnap értesítette a kormányt. A kormány május 16-án megsürgette a hazavezénylést, ám mind ebben, mind egyéb számításában alaposan megzavarta a május 15-i bécsi forradalom, aminek következtében az uralkodó Tirolba, Innsbruckba távozott.¹¹

7 DOMAHIDY Miklós, 1985., Melléklet.

8 LEVITSCHNIGG, Heinrich, 1850. I. k. 103., 105. Idézi DOMAHIDY Miklós, 1985. 180–181.

9 AMON VON TREUFENFEST, Gustav, 1903. 484–485.

10 Uo. 485.

11 Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten Krieg in Ungarn, 1848–1849. Karton 1966. Akten der Insurgenten-Armee. 1848–5–7., HL 1848-49. 1/129a., KLÖM XII 243.

Július elején az ezred tisztikara már értesült arról, hogy az alakulatot Magyarországra akarják vezényelni. Egy július közepén Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez eljuttatott jelentés szerint a híre Apponyi ezredes és Adolf Czekelius von Rosenfeld főhadnagy, ezredsegédtiszt, magánbeszélgetés közben kijelentették, hogy ők a horvátok ellen nem harcolnának. Erre Bárczay János kapitány kijelentette, „hogy ez esetben kötelességének tartaná őket összevagdalni”. Apponyi és társa erre úgy nyilatkozott: mindent elkövetnek, hogy az ezred ne kerüljön Magyarországra. Néhány nap múlva az a hír terjedt el a legénység körében, hogy az ezredet Itáliába fogják rendelni. A mutatkozó „legnagyobb dühösség” miatt az ezred magyar tisztjei azzal nyugtatták a legénységet, hogy meg fogják tudni a magyar minisztérium rendeletét. Kossuth az ügy kivizsgálását kérte Mészáros Lázár hadügyminisztertől.¹²

A 4. huszárezred augusztus elején kapott parancsot, hogy vonuljon Szenttamásra. Amikor a parancs megérkezett az alakulathoz, Poeltenberg ezredesével, Apponyi Károllyal felkereste Latour osztrák hadügyminisztert, s kérte, hogy helyezték át valamelyik Itáliában harcoló alakulathoz. Közölte, hogy noha ő a rangban legidősebb százados, hajlandó minden előléptetésről lemondani (azaz rangban legfiatalabb századosként szolgálni), de Latour nem volt hajlandó az áthelyezésre. Poeltenberg még két alkalommal járt a hadügyminiszternél, de eredménytelenül. Latour csak azt ajánlotta neki, próbálkozzon meg cserélni valamelyik magyarországi szolgálatra hajlandó tiszttel.¹³

Poeltenberg megpróbálkozott a cserével is, részben Friedrich Zedtwitz alezredesnek, a budai főhadparancsnokság adlításának segítségével, részben magánúton. Augusztus 1-jén Bécsből írt Kászonyi Józsefnek, akiről úgy tudta, hogy magyar ezredbe akar kerülni. (Kászonyi korábban egy könnyűlovasrezdben szolgált.) „Bizonyára belátod – írta –, hogy egy német számára nem a mostani a legkellemesebb pillanat a magyar kormányt szolgálni, s ezért személyemre nézve elhatároztam, hogy a magyar ezredben előttem álló fényes kilátásokat akár veszteséggel is egy másikra cserélem”. Rangban ő a legidősebb az ezredben. Az alezredest balesete miatt valószínűleg néhány hónapon belül nyugalmazzák. Más kilátások még jelentősebbek – utalt az ezred tisztikarának a magyar szolgálattól való ódzkodására. „Négy-öt hónapon belül őrnagy lehetsz” – kapacitálta Kászonyit. „Ha ezt az ajánlatot elfogadod, ezrededben, ahogy látom, a 2. leszek, kilátások nélkül, de akarok és kell is veszítenem, hogy e pillanatban cserélhessek”. Ha Kászonyi elfogadja a cserét, beszéljen erről Mészáros Lázár hadügyminiszterrel, mert az osztrák hadügyminisztérium részéről nem lesz akadály. A részletekről majd később megállapodnak. Akár Bécsben is megoldhatják a felszerelések cseréjét. Ha azonban Kászonyi nem kívánja hasznát venni Poeltenberg ajánlatának, elvárja tőle, hogy sorai kettőjük között maradnak. Poeltenbergnek azonban nem volt szerencséje az ajánlatával. Kászonyit még június 25-én kinevezték az 1. (Császár) huszárezred őrnagyává, s Poeltenberg levelének már hetek óta a délvidéki hadszíntéren harcolt a szerb fölkelők ellen.¹⁴

Az ezredtörzs és az 1. őrnagyosi osztály augusztus 13-án, az alezredesi osztály 16-án, a 2. őrnagyosi osztály 25-én indult el Bécsből Magyarországra. Az indulás előtt Apponyi ezredes szabadságra ment, s több más tiszt is szabadságot kért vagy betegeket jelentett, hogy ne kelljen magyar szolgálathoz állnia.¹⁵

12 KLÖM XII 453–454., 581.

13 Poeltenberg 1849. aug. 26-i vallomása. Közli KATONA Tamás, 1979. II 128–129.

14 A levelet tévesen Görgei Artúrhoz írottként közli WALDAPFEL Eszter, 1965. IV k. 482–483. A levél azonban Kászonyi József hagyatékából került Görgey-levéltárba, s csak a levéltári átrendezések következtében került a Görgeihez írott levelek közé. Kászonyira ld. BONA Gábor, 1987. 193.

15 MOL HM Ált. 1848:9868. A 4. huszárezred rangfokozata, 1848. nov. 30. – Az ezred egyik tizedese is hátramaradt Bécsben, s augusztus második felében Jellačić részére toborzott. Pulszky Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, 1848. aug. 19. KLÖM XII 749.

A dunántúli hadjárat 1848 őszén

Az ezred egyes osztályai a magyar határ átlépése után Lamberg Ferenc gróf, altábornagy, pozsonyi hadosztályparancsnok, az ezred másodtulajdonosa utasítására letették az esküt a magyar alkotmányra. Az ezred két őrnagyi osztályát Pécsre indították. Az alezredesi osztályt Pozsony megyében hagyták, hogy az ottani szlovák lakosság mozgalmait megfékezze. A két őrnagyi osztály a fenyegető horvát támadás miatt szeptember elejéig Pécssett állomásozott. Szeptember 11-én, a horvát támadás megindulásának napján a Sándor-huszárok 1. őrnagyi osztály Inkén, a 2. őrnagyi osztály Istvándiban állomásozott.¹⁶

Jellačić horvát bán csapatai (49.000 fő, 1902 ló, 48 löveg) szeptember 11-én több ponton is átlépték a Drávát, és benyomultak a Muraközbe, majd 14–15-én a Murán is átkeltek, s szinte akadály nélkül indultak Kanizsa felé. A szembenálló magyar sereg parancsnoka, Teleki Ádám gróf, vezérőrnagy nem merete vállalni a nyílt szembeszállást, ami katonailag tökéletesen indokolt is volt. Csakhogy Teleki semmifajta ellenállásra nem gondolt, sőt, még az megfordult a fejében, hogy vagy osztrák, tehát semleges területre vonul reguláris csapataival, vagy – ha Csány László királyi biztos nem gondoskodik csapatai ellátásáról – egyenesen átvezeti őket a bán táborába.

A magyar tisztikar tagjai szeptember 14-én tanácskozást tartottak, amelyen elhatározták, küldöttség útján felszólítják Jellačićot: mutassa elő az öt Magyarország megtámadására felhatalmazó uralkodói rendeletet. Ha fel tud ilyet mutatni, a seregredek semlegesek maradnak, ha azonban nem, akkor szembeszállnak a bán csapataival. Jellačić szeptember 16-án Kiskomáromban fogadta a küldötteket, s természetesen nem tudta előmutatni az uralkodói felhatalmazást. A küldöttség tagjai erre kijelentették: az első adandó alkalommal szembeszállnak seregével.¹⁷

A magyar hadvezetés először Székesfehérvár környékén akarta feltartóztatni a bán seregét. Szeptember 26-án azonban a magyar sereg rövid utóvédharc után feladta a várost, s visszavonult a Velencei-tó északi partjára. Ide érkezett meg 27-én este a Sándor-huszárok Pozsony megyéből lerendelt alezredesi osztálya is.

Móga János altábornagy továbbra sem érezte magát elég erősnek az ellenálláshoz, s a fővárost fedezendő, Martonvásárig akart visszavonulni. Szeptember 27-én, a képviselőház a dunántúli sereget a harc felvételére utasította. A szeptember 28-i sukorói haditanácson olyan szenvedélyes vita bontakozott ki, hogy már-már attól lehetett tartani, a magyar hadsereg harc nélkül felbomlik. A helyzetet Batthyány mentette meg. Javaslatára Móga vállalta, hogy ha Jellačić támadna, fegyverrel veri vissza a horvát sereget. Jellačić másnap megindította csapatait a pátkai és sukorói dombokon felállított magyar sereg ellen.¹⁸

A bán, hadserege két és félszeres létszámfölényben lévén (48.000 embere volt, kb. 18.000-rel szemben), azt hitte, hogy egy átkaroló támadással szétzúzza a magyar jobbszárnyat, majd a Velencei-tóba szorítja a magyar sereget. Rohamoszlopait azonban sorra visszaverték a magyar honvédek és önkéntes nemzetőrök, lovasságának támadása pedig összeomlott a többnyire frissen kiképzett magyar tüzérek pontos tüzében. A Sándor-huszárok hat századából csak

16 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 174–175.; MOL Csány-ir. KLI 16., 275., ARADI Péter, 1972. 53.

17 A hadjáratra horvát szempontból ld. Hauptmann, Ferdinand, 1975. Magyarul a legjobb összefoglaló URBÁN Aladár, 1984. A tisztikar Jellačić-hoz intézett, dátum nélküli levelét magyar fordításban közli GELICH Rikhard, é. n. I. 182. A küldöttségre ld. KLÖM XII 1003–1004. (a tisztikar nyilatkozata), HERMANN Róbert, 1995. 204–206. A Sándor-huszárok állomáshelyére ld. Polák Vilmos és MOL HM Ált. 1848:8940.

18 VENDREI Ferenc, 1888. 55. k. 399–402., 56. k. 67–68.

a két alezredesi század (200 fő), illetve az ellenség állását kikémlelni induló Schweidel József őrnagy és kísérete kerültek tűzbe. A két őrnagy osztály (400 fő) Ferdinand Karger őrnagy vezetésével a Velence környékén állomásozó tartalékhoz tartozott. Valószínűleg Poeltenberg is itt tartózkodott. Későbbi haditörvényszéki vallomásában csak annyit mondott, hogy részt vett a pákozdi csatában, de arra nem tért ki, hogy tűzbe került volna.¹⁹

Az összecsapás végén a bán fegyverszünetet kért, amelyet az időközben Martonvásárra visszavonult magyar sereg vezetése kész örömmel elfogadott. A szeptember 29-i siker ellenére ugyanis továbbra is attól lehetett tartani, hogy a bán átkarolja és elvágja Budapesttől a magyar sereget. Mivel a fővárosba vezető utakat csak Martonvásárnál lehetett fedezni, az esti órákban a magyar fővezérség elrendelte a visszavonulást. A visszavonulás során, a sötétben az alakulatok összekeveredtek, egymásra lőttek, s a Martonvásárra megérkező csapatok mindenre hasonlítottak, csak győztes seregre nem. Jellačić fegyverszüneti ajánlata tehát időt jelentett a sereg rendezésére. Jellačićnak is komoly gondjai voltak, hiszen Székesfehérvár környékét a magyar csapatok szeptember 23–26. között alaposan kiélték, így jóval nagyobb ármádiáját nem tudta ellátni. Ezért döntött úgy, hogy október 1-jén elhagyja korábbi állásait, s seregével megindul északnyugati irányba. Abban reménykedett, hogy a Dunántúlon és a Felvidéken lévő cs. kir. csapatok csatlakoztatása, illetve a Bécsből remélt erősítések révén serege a következő támadást a siker reményében teheti.²⁰

A magyar sereg csak október 3-án követte a bán seregét, meglehetősen óvatosan. Az óvatosság egyik magyarázata az, hogy a beérkezett erősítések ellenére a magyar sereg még mindig gyengébb volt a bán seregénél. Másrészt Mógának fedeznie kellett az észak-dunántúli, a fővárosba vezető utakat, úgy, hogy közben dandárai között fenntartsa az összeköttetést.

Jellačić újabb támadásra készült, ezért megállt Mosonnál. Itt akarta megvárni a Felvidékről és Bécsből érkező erősítéseket. Október 6-án azonban újabb forradalom tört ki Bécsben, amelynek áldozatul esett Jellačić legfőbb támogatója, Latour is. Jellačić így támasz nélkül maradt, ezért gyors ütemben elhagyta az országot, és Bécs alá vonult seregével.

A Lajta mentén

A magyar sereg elővédje október 9-én érte el Parndorfot, ahonnan már csupán néhány kilométerre volt az osztrák-magyar határ. A kérdés az volt, át fogja-e lépni a sereg ezt a határt Jellačić üldözése, s Bécs felmentése érdekében. Csány László kormánybiztos jelentette, hogy Móga altábornagy a határt csak a képviselőház határozott rendeletére hajlandó átlépni. Ennek hatására – Kossuth javaslata alapján – a képviselőház október 10-én utasította Mógát, „hogy Jellačićot Bécs falai alá is kövesse és megsemmisítse”.

A főerő október 12-én indult meg először a határ átlépésére. Másnap azonban több sorozredi zászlóalj kijelentette, hogy nem hajlandó átlépni a határt. S ez volt az első alkalom, hogy Poeltenberg kapitány a magyar politikai és katonai vezetés látókörébe került. A sikertelen határátlépési kísérlet után Pázmány Dénes, az országgyűlés elnöke, Csány László királyi, Bónis Sámuel és Luzsénszky Pál nemzetgyűlési biztosok javasolták az Országos Honvédelmi Bizottmánynak több tiszt eltávolítását a seregből, „kik ez utóbbi időkben az

19 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 177–178. A csatára ld. URBÁN Aladár, 1984. és JENEI Károly, 1966.

20 A visszavonulásra ld. VENDREI Ferenc, 1888. 56. k. 73–76., ZÁMBELLY Lajos, 1889. 178–179., A fegyverszüneti egyezményt ld. GÖRGEY István – KATONA Tamás, 1980. 197–198.

országgyűlés végzése ellen nemcsak kikelni, de annak ellenére izgatni is elég vakmerők voltak”. Közéjük sorolták „Sándor-huszár kapitány Pölkenberget [sic!],” Vécsey Ödönt és Lindtnernt, a Wasa-gyalogezred segédtisztjét. Kossuth október 15-én utasította a hadügyminiszteriumot az említett tisztek szolgálatból való elbocsátására.²¹

Október 18-án Móga fővezér is közölte Poeltenberggel és Vécsey Ödönnel elbocsátásukat. A táborban tartózkodó biztosok szerint ez megtette a hatását a tisztikarra. „Azt mondták a tisztek, hogy most már világos, hogy nem lehet tréfálni, és decidálni [elhatározni] kell mindenkinek magát”. S ekkor következett be a fordulat. Poeltenberg és Vécsey több tisztársukkal megjelentek a biztosok előtt, elismerték hibájukat, s nagyon kérték a biztosokat, „hogy hadd maradjanak szolgálatjokban, deklarációt adtak, hogy ezentúl a magyar országgyűlésnek és a honvédelmi bizottnánynak a legpontosabban fognak engedelmessékedni”. Tisztársaik is hasonló kérést intéztek a biztosokhoz. A biztosok ezután „az ezred kedvéért” megígérték, hogy ebben az értelemben terjesztik fel a kérelmet az OHB-nak, s úgy vélték, az OHB-nak egy rendeletet kellene kibocsátani, „melyben mondatnék ki, hogy mivel Poeltenberg és Vécsey századosok egy kielégítő nyilatkozatot adtak, előbbi szolgálati állásokban visszahelyeztetnek”. Poeltenberg később, haditörvényszéki vallomásaiban azzal indokolta megmaradását, hogy a biztosok beszéltek rá, s ő maga is úgy vélte, hogy „a pákozdi csata után az osztrák hadseregben amúgy sincs helyem”.²²

Október 21-én a hadsereg ismét átlépte a Lajtát. A támadás előtt Móga követeket küldött Jellačić-hoz és Auersperghez, a Bécsből kiszorított helyőrség parancsnokához. Ezek jelentették, hogy Jellačić és Auersperg csapatai beolvadtak Windisch-Grätz főerőibe. Ezek létszámát – reálisan – 80.000 főre becsülték. Miután a főhadiszállásra megjött Kossuth futára is, azzal az üzenettel, hogy a vezérek ne veszélyeztessék a sereget, Móga elrendelte a visszavonulást.

A magyar sereg újabb támadást komoly viták előzték meg. A táborba érkező Kossuth ugyan jelentős számú önkéntest, honvédet és mozgósított nemzetőrt hozott magával a táborba, de ezek harcértéke igencsak kétséges volt. A haditanácsokon katonai és politikai érvek csatája folyt. Móga és Kollmann az ellenség erőfölényére és a magyar csapatok hiányos képzettségére hivatkozva ellenezte az újabb határátlépést. Kossuth arra hivatkozott, hogy „ügyünk Bécs ügyéhez kötve európai ügy – attól elválasztva senki által nem fog figyelembe vétetni”. Az újabb támadást – hangulatjavító intézkedésként több tucat előléptetés előzte meg. Csány László királyi biztos „az ezred tisztikarának hazafias hangulatára” hivatkozva javasolta Kossuthnak Poeltenberg 1. őrnaggyá történő kinevezését. Kossuth másnap hagyta jóvá az előterjesztést.²³

Az október 28-án induló újabb támadás során a magyar csapatok egészen a Schwechat folyócskáig nyomultak előre. Október 30-án ezen a vonalon zajlott le a csata. A Sándor-huszárok szerepéről nehéz pontos képet adni. Az bizonyosnak látszik, hogy az ezred hét századát nem egy tömegben alkalmazták. A források szerint az ezred két, Bárczay János dandárába beosztott százada Poeltenberg parancsnoksága alatt állott. A dandár október 28-án Hainburgon át Petronellre, 29-én Elenden át Fischamendre vonult, s itt táborozott le. Ezen az estén Bárczay azt a parancsot kapta, hogy szállja meg Mannswörth települést, de az ott tartózkodó ellenséges csapatok és a beálló est miatt kockázatosnak találta a vállalkozást, s

21 Az esetet Poeltenberg is említi vallomásaiban, KATONA Tamás, 1979. II 129. Ld még. KLÖM XIII 185. (a biztosok jelentése), 199. (Kossuth utasítása)

22 KLÖM XIII 242., KATONA Tamás, 1979. II 129.

23 KLÖM XIII 290–291.

azt másnapra halasztotta. Október 30-án a dandár gyalogsága szuronyrohammal foglalta el Mannswörthöt. Ezt követően a Sándor-huszárok a dandár második vonalában, annak jobb-
oldalán foglalták el helyüket. A leírásokból úgy tűnik, hogy a két század a csata végéig nem
került tűzbe. A visszavonulás elrendelése után két üteggel és a 12. (Nádor) huszárezred egy
századával együtt Poeltenberg két százada fedezte a jobbszárny visszavonulását. Este 5 óra
tájtban érték el Fischamendet, majd másnap Pozsonyt.²⁴

A Bécs felmentésére indított támadás idején már ismert volt, hogy Balthasar Simunich cs.
kir. altábornagy egy erős dandárral Morvaországból betört a Felvidékre. Simunich csapatai
elfoglalták Nagyszombatot, s már Pozsonyt fenyegették. Ezért a schwechati csata után Kos-
suth úgy intézkedett, hogy a Köpcsenybe beérkező csapatokból 8000 fő 22 löveggel induljon
Simunich seregének elfogására. A Guyon Richárd ezredes parancsnoksága alá adott erőbe be-
osztották a Sándor-huszárok négy (más forrás szerint hat) századát, köztük Poeltenberg osz-
tályát is. A csapatok azonban olyannyira kifáradtak, hogy pihenés nélkül nem lehetett meg-
indítani őket; a többi magyar erő pedig, Simunich túlerejétől tartva meg sem kísérelte elállni
az altábornagy útját. Guyon elővédje először november 3-án Nádasnál érte utol az ellenséget.
A Sándor-huszárok lekaszabolták a hátrahagyott ellenséges utóvédet. Másnap, november 4-
én Jablonicnél került sor utóvédi ütközetre. Simunich kiűzése után Guyon követni akarta őt
a határon túlra, de a huszártisztek kijelentették, hogy ők nem hajlandók átlépni a határt. Így
aztán a sereg visszatért a Kis-Kárpátok keleti oldalára, s Nádasnál foglalt állást. Poeltenberg
két százada is ennél a dandárnál maradt, egészen november 20-ig. Ekkor a két századot Mo-
doron és Pozsonyon át Miklósfalvára, majd onnan Zurányba (Zorndorf) indították.²⁵

Az osztályparancsnok

November közepére a Sándor-huszárok hét, a feldunai hadseregnél szolgáló százada
végre egyesült. Kossuth még Schwechat előtt tábornokká léptette elő Schweidel József
ezredet, az ezred eddigi parancsnokát. Schweidel Schwechat után a feldunai hadsereg
egyik hadosztályának parancsnokságát vette át, s átadta az ezred parancsnokságát Fer-
dinand Karger alezredesnek. Karger, akárcsak az ezred másik alezredese, Bárczay János
Schweidel hadosztályának egyik dandárparancsnoki tisztét is megkapta. Így amikor no-
vember második felében a nádas dandárhoz beosztott két század Sándor-husár is beér-
kezett a Védenyben, Nezsiderben és Gólán állomásozó dandárhoz, az ezred vezényletét a
rangban legidősebb őrnagy, Poeltenberg vette át. Az ezred három századát azonban még
december közepe előtt más dandárokhoz, valószínűleg Görgey Kornél és Zichy Lipót dan-
dárjaihoz rendelték.²⁶

Poeltenberg november 24-én Miklósfalváról intézett sajátkezű levelet Mészáros Lázár
hadügyminiszterhez. Először is köszönetet mondott őrnagyi előléptetéséért, s a további-
akban is Mészáros jóindulatába ajánlotta magát, amelynek megtartását ezentúl is legszen-
tebb kötelességének tartja. Schweidel ezredes tábornoki előléptetésével az ezredben

24 MOL Görgey-lt. b/20. fasc. 471–475., 486., 492. f. Polák Vilmos egy másik helyen azt írja, hogy a Sándor-hu-
szárok „a központban Görgei Artúr és Schweidel ezredes alatt működtek”.

25 Az expedícióra ld. Guyon két jelentését. MOL Görgey-lt. b/21. fasc. Német nyelvű csataleírások. és
ZÁMBELLY Lajos, 1889. 266–270. A két század visszarendelésére ld. Polák Vilmos emlékezéseit.

26 Az ezredparancsnokság Karger által történt átvételére ld. MOL HM Ált. 9867. A létszámokra és a diszloká-
ciókra ld. a feldunai hadtest harcrendjeit. HL 1848-49. 3/192. (nov. 9.), MOL Csány-ir. 14. doboz. Iktatatlan
iratok. (nov. 15.), Görgey-lt. b/47. fasc. (nov. 29., dec. 15.)

újabb előléptetésre kerül sor, amelynél – ha az előírás szerint történik – az a szerencse áll előtte, hogy alezredes lesz, mivel I. őrnagyként rajta van a sor. Az ezredbe számfelettként beosztott Farkas őrnagy azonban rangban 14 nappal idősebb nála, s megvallja, hogy becsületérésén alapuló félelme, hogy, noha ő, Poeltenberg I. őrnagy, az, idősebb rangja miatt elébe állíthatnák, egészen elfogta e gondolatra. „Távol áll tőlem, hogy csekély szolgálataimat felhozzam, csupán az a megnyugtató öntudat tölt el, hogy mind szolgálati időm alatt, mind az ellenség előtt teljesítettem azt, ami erőmben állt, amelyről bizonyára közvetlen előljáróim is bizonyosságot adnak; továbbá hogy teljes és igaz szívből magaménak vallom a magyar ügyet, s örömmel kockáztatom és fogom kockáztatni érte életemet. – Mostohaként bánának velem azért, mert német vagyok, vagy mert 20 éve, ebből 17 éve ebben az ezredben jól szolgálok? – Nem! az nem lehet! – és bízom Miniszter úrban, akinek ismeretes gondolkodásmódja a biztosíték számomra, hogy félelmem alaptalan”. Az érzelemtől átfűtött sorok után megemlíti, hogy Bárczay János, aki rangban utána állott, ma már alezredes. Ő azonban ezt soha sem érezte vele, mert 20 éve bajtársak, s előmeneteléhez szerencsét kíván. De Farkas őrnaggal más a helyzet. Őt alig ismerik, s nemigen jósolna neki kellemes állást az ezredben. Ha Mészáros figyelembe veszi kérését, nem kételkedik jövőjéről.

Mészáros alighanem megértette a célzást. E hetekben egyik legfőbb törekvése amúgy is az volt, hogy az október folyamán megbomlott előléptetési rendet helyreállítsa. Ezzel magyarázható, hogy december 1-én megszületett Poeltenberg alezredesi kinevezése.²⁷

Poeltenberg rövidesen megmutathatta, hogy rászolgál az előléptetésre. December 16-án a Duna jobb partján Windisch-Grätz főserége támadásba lendült, s szinte elsöpörte maga elől a magyar dandárokat. Parndorfnál Zichy Lipót gróf, őrnagy, dandárparancsnok a Vilmos-huszárok négy századával szétvert két század dzsidást, „de azután csaknem elfulladt az ellenség túlnyomó sokaságában”. A cs. kir. csapatok ezután a Szegedy Imre ezredes vezette gátai dandárt támadták meg, s annak egy része Miklósfalván át Moson, másik része Nezsíderen át Védeny, a Ferdinand Karger ezredes vezette dandár álláspontja felé vonult vissza. Karger délelőtt 11 óra tájban észlelte a szomszéd dandárokat ért támadást, mire a Nezsíderben lévő 14. honvédszászlóalját azonnal visszavonta Védenybe, s megindította csapatait Kazimir felé. Útközben több más alakulat is csatlakozott a visszavonuló dandárhoz, amely kb. négy gyalogos zászlóaljjal, 10 lovasszázaddal és 10 löveggel rendelkezett. Karger célja az volt, hogy mielőbb elérje Kazimirt, onnan ugyanis viszonylag egyenes út vezetett Mosonba, a kijelölt hátrálási pontra. A csapatok rendezése némi időt vett igénybe, így a hadoszlop csak délután három óra tájban ért Kazimir elé, amit eddigre az ellenséges lovasság (két-két század vértés- és dragonyos) már megszállt. A Sándor-huszárok Poeltenberg vezette I. őrnagyosi osztálya megtámadta és visszaverte a dragonyosokat, majd a 14. honvédszászlóalj nyomult be a településre. Karger azonban – ahelyett, hogy a támadást folytatta volna – visszavonta csapatait a falu mögé, hogy a többieket bevárja. Ezalatt az ellenség erősítést kapott, s a támadásra induló gyalogságot visszaverte.

Ekkor Karger a Poeltenberg vezette századot és Kypke őrnagy két szakasz Vilmos-huszárját két löveggel a jobbszárnyra vezényelte, a balszárnyon Zámბelly Lajos százados három század Sándor-huszárral haladt, középen pedig a gyalogság négy zászlóalja. Karger be akarta venni a falut, s a falu környékén lévő erdőből ki akarta úzni az ellenséget, hogy onnan Szentpéteren át elérje Mosont. Zámбelly Lajos emlékirata szerint Poeltenberg azt az utasítást kapta, hogy verjen vissza minden ellenséges támadást, de csak akkor kezdjen támadásba, ha a többi csapatok elfoglalták a községet. Karger jelentése szerint a cél az áttörés

27 MOL HM Ált. 1848:10.415. A kézhezvétel napja dec. 4.

volt. Poeltenberg tehát megtámadta az előtte álló ellenséget, s a támadás olyan erejű volt, hogy a rá bízott erővel átvágta magát az ellenségén, s még aznap megérkezett Mosonba. Karger – miután gyalogsága nem állta ki az ellenséges lövegek tüzét – megpróbálta visszarendelni Poeltenberget, de az akkor már messze járt. Karger tehát a sikertelen kísérlet után feladta Kazimir bevételét, s a Hanság mocsarain át, nagy kerülővel már Győrben csatlakozott a főszereghez.²⁸

Poeltenberg hőstettét Görgei először december 19-i levelében említette, s Kossuth még a jelentés vételének napján megfogalmazta azt a tudósítást, amely a felvidéki és dunántúli harcokban magukat kitüntettek között megemlítette Poeltenberg nevét is.²⁹ December 20-án Görgei mind Kossuthal, mind Mészáros Lázár hadügyminiszterrel közölte Poeltenberg alezredessé történő előléptetését, sőt, javaslatát megtoldotta azzal is, hogy Poeltenberg rangban kerüljön Bárczay János alezredes elé. Időközben azonban a hadügyminisztérium december 1-jén már alezredessé léptette elő Poeltenberget, de a kinevezési rendelet csak december 22-én érkezett meg a feldunai hadtest főhadiszállására. A hadügyminisztérium szintén december 22-én terjesztette fel az OHB-nak Görgei jelentését, azzal, hogy „a felhozott rangbeli viszályok azáltal mellőztettek, hogy Poeltenberg őrnagy alezredessé, Bárczay alezredes pedig az 1-ső számú ezredhez ezredessé léptettek elő” Kossuth december 26-i hâtirata szerint helyeselte a minisztérium véleményét.³⁰

December 21-én Görgei részletes jelentést juttatott el az OHB-hoz a magukat kitüntetettekéről. Ebben Poeltenbergéről a következőket írta: „Kazimirál Poeltenberg őrnagy Sándorhuszár osztálya körülkerítette, iszonyú káromlások közt vágta magát keresztül. Mondják, Poeltenberg nagyon haragudott. Minden tiszteivel együtt elől koncolt. Máskor alig tud tíz szót magyarul, most azonban káromkodott, mint a kun és vagdalt, mint a kuruc”.³¹

Másnap, december 22-én Görgei sajátkezű levélben gratulált Poeltenbergnek alezredesi kinevezéséhez: „Látni fogja ebből – írta – hogy a magyar kormány a politikai izgalom közepette, melybe a schwechati csata utáni legutóbbi események közepette helyeztetett, megörizte kellő tapintatát ahhoz, hogy – beavatkozásom nélkül – saját elhatározásából egy Önnel történt igazságtalanságot ismét jóvá tegyen, s az igaz szolgálatot besúgók és félreértések ellenére elismerve jutalmazza”.³²

Győrben december 27-ig maradt a magyar sereg. Windisch-Grätz herceg be akarta keríteni a magyar csapatokat, Görgei pedig erősítések beérkezésében reménykedett. A sáncokat ugyanis túlméretették, a beköszöntő kemény hidegben pedig a folyóvizek és mocsarak olyan keményre fagytak, hogy ágyúval is át lehetett kelni rajtuk. A feldunai hadsereg közel fele viszont a Duna bal partján rekedt, mert Görgei – alaptalanul – onnan is túlerejű támadástól tartott. Győr kiürítése az utolsó pillanatban történt. A cs. kir. főszereg már majdnem bekerítette a várost, amikor Görgei kivonta onnan seregét.

28 MOL Görgey-lt. b/6. fasc. Karger, Győr, 1848. dec. 22. (Relation über den Rückzug der Brigade von Neusiedl nach Pomogy, Eszterháza, Kapuvár, Marczaltó und Raab), HM Ált. 1849:23.268. (A 4. huszárezred 1. őrnagy osztályának bizonyítványa, dec. 22.), ZÁMBELLY Lajos, 1889. 274–275., GÖRGEY István, 1885. I. 68. (Görgei levele Kossuth-hoz, dec. 17.), SACKEN, Edwin, 1927. II kötet. 8–10. (1848–49-ben 3. vértesezred), DEDEKIND, Franz, 1879. (1848–49-ben 3. Ferenc József dragonyosezred) 473–474.

29 GÖRGEY István, 1885. I. 76. (Görgei–Kossuth, dec. 19.), KLÖM XIII 804. (Kossuth tudósítása, dec. 19.)

30 HERMANN Róbert, 1994. 958. MOL OHB 1848:6444., HM Ált. 1848:12.842. (Görgei előterjesztései), uo. HM Ált 1848:12.231., 121.842.

31 HERMANN Róbert, 1994. 958. (Görgei, dec. 21.), KLÖM XIII 845–846. (Kossuth, dec. 22.)

32 Közli BARTHA Albert, 1930. 181.

Győr kiürítése után a Karger-dandár Bőnyön, Banán és Bábólnán át Szárra, majd onnan Csákvárra vonult. December 30-án délelőtt 11 órakor Karger ágyúdörgést hallott Mór felől. Tisztszei sürgették, hogy csapataival (1794 fő, 10 löveg) induljon meg Mór felé az ott harcoló Perczel segítségére Karger azonban két óra hosszat várakozott, nem mert elindulni, majd „végre előre hatolt, de oly félénken, hogy minduntalan megállt, s a vidéket őrzáratok által megvizsgáltatta”. Így a dandár a Csákvárhoz másfél órára lévő Csákberényt hat óra alatt érte el. Itt már a szétvert Perczel-hadtest katonáival találkozott, mire visszavonult Csákvárra, s útközben az összes utakat eltorlaszoltatta. Csákvárra visszaérve jelentette Perczel vereségét, erősítéseket kért, majd a diszpozíciót sajátosan értelmezve (ebben ugyanis az szerepelt, hogy egy dandára által kiállott erős ütközet után tegye ezt), visszavonult Acsára és Válra. Itt december 31-én betegezt jelentett, s átadta a parancsnokságot Poeltenbergnek.³³

Dandárparancsnokként a felvidéki hadjáratban

A móri vereség után az OHB december 31-én elhatározta a főváros kiürítését, az országgyűlés pedig úgy döntött, hogy átteszi székhelyét Debrecenbe, de egyidejűleg békekövetséget küld Windisch-Grätz herceg, tábornagyhoz, a cs. kir. fővezérhez. Az országgyűlési követsegről Kossuth nem értesítette Görgeit, s a küldöttség tagjai így nem tudták, hogyan menjenek át a magyar vonalakon. Végül Nyáry Pál, az OHB Pesten lévő tagja írt Görgeinek, mi alatt Répásy Mihály vezérőrnagy egy tiszt útján kérte a feldunai hadtest főparancsnokát a megfelelő katonai kíséret kirendelésére. A főhadiszálláson nagy volt a nehezeltés a követküldés miatt; alig néhány órája érkezett meg ugyanis Kossuth újabb támadási parancsa. A küldöttség tagjai előbb Promontorra, Görgei főhadiszállására mentek, de a fővezért nem találták ott. Pusztelnik Henrik alezredes, Görgei vezérkari főnöke küldte őket Hamzsabégre, ahol Poeltenberg dandára állomásozott. Deák Ferenc, a küldöttség egyik tagja állítólag régebről ismerte Poeltenberget, s az alezredes szívesen fogadta a követeket. Deák későbbi beszámolója szerint az utóvédnél senki sem tudta, hol az ellenség, s amikor Deák ezen csodálkozott, Poeltenberg azzal mentette magát, „hogy nincs pénz, a kémek tartása pedig igen sokba kerül”. Az alezredes hosszan és bizalmasan beszélt a követekkel, s többek között megjegyezte, „hogy igen sok áldozatba kerül védelmi harcunk, s jól tudja, hogy ő lesz az egyik áldozat. Bár a csatatéren érme végzetem, kiálta föl”. Végül egy Géczy nevű fiatal hadnagyot adott a küldöttség mellé tizenhárom huszárral.³⁴

Görgei a móri vereség után a fővároshoz közelebb vonta össze csapatait. A Poeltenbergés a Kmety- (volt Zichy-) dandárokat Tétényre rendelte, s megbízta ez utóbbit a visszavonulás fedezésével. „Poeltenberg dandárparancsnok úr Kazimirnál tanúsított magaviselete biztosítja a hadtestparancsnokságot afelől, hogy határozott parancs nélkül is támogatni fogja a Zichy-dandárt becsülettel megbízatásának kivitelezésében” – szölt a parancs.³⁵

33 MOL Görgey-lt. Iktatóköny, No. 339–341., 345., ZÁMBELLY Lajos, 1889. 278–279., GÖRGEY István, 1885. I. 91–93.

34 DEÁK Ferencz, 1903. II. k. 368–369. – Csengery – Deák elbeszélése nyomán – következetesen tábornokként emlegeti Poeltenberget.

35 A Csány Lászlónak küldött másolat az eredeti tisztázatról. MOL Csány-ir. IBA No. 1210. Másolat. MOL Görgey-lt. b/35. fasc. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll No. 264.

Január 2-án Poeltenberg arról érdeklődött, hogy a hamzsabéki állást tartania kell-e, vagy pedig az erők összevonása érdekében meg kell kezdenie a visszavonulást?³⁶ Január 3-án Görgei az időközben Érdre átvezényelt Poeltenberg-dandárt Budafokra és Albertfalvára rendelte, a Tétényben állomásozó Kmety-dandárt pedig a hadsereg utóvédi feladatainak ellátásával bízta meg. Poeltenberg azonban nem várta meg, amíg Kmety előőrsei elfoglalják az övéi helyét, s megindult Buda felé. Jellačić hadteste éppen akkor érkezett meg Érd környékére, amikor Kmety lovasszázadai. Rövid, nagyjából ágyúpárbajra korlátozódó ütközet kezdődött, mire Görgei visszafordította Poeltenberg dandárát is, s szándékában állott megtámadni a túlzottan előretörő ellenséget. Ekkor azonban azt a hírt kapta, hogy a cs. kir. csapatok már átkeltek a Dunán. Mivel nem akarta kockáztatni csapatai elvágatását, mindkét dandárt Pestre rendelte. Amikor a kapott hírről kiderült, hogy álhír, már késő volt.³⁷

Budapest kiürítése után Görgei a feldunai hadtesttel Vácra vonult. Vácot a tábornok átszervezte hadtestét. Négy hadosztályba, ezen belül nyolc dandárra osztotta a csapatokat. Poeltenberg a Piller János ezredes vezette II. hadosztályban a 3. dandár, egyben a 4. huszárezred parancsnokságát kapta.³⁸

Görgei feldunai hadteste Vácra északra fordult. A balszárnyat alkotó Piller-hadosztály a Szob – Surány – Komját – Ürmény vonalon nyomult előre Nagyszombat irányába, a jobbszárnyat alkotó Aulich-hadosztály pedig a Rétság – Nagyoroszi – Léva – Verebély vonalon indult meg Lipótvár felé. A centrumot Kmety György, az utóvédet Guyon Richárd hadosztálya alkotta. Windisch-Grätz csak január 7-én indította el Görgei üldözésére Wrbná altábornagy kb. 12.000 főnyi seregtestét, majd Csorich altábornagyot bízta meg az üldözéssel. Csorich Vác megszállása után kb. 7000 fővel folytatta a feldunai hadtest követését. Komárom felől Neustädter dandára (kb. 3000 fő) indult a feldunai hadtest ellen, Götz északról fenyegette a bányavárosokat.

Görgeit az a veszély fenyegette, hogy észak felől Götz, dél felől pedig Csorich csapatai foglalják el a bányavárosokat, s így együttes erővel támadhatják meg őt. Ezért január 12-én megindította hadosztályait a bányavárosokba. A Piller-hadosztály főhadiszállása és Poeltenberg dandára január 17-én Zólyomban szállásolt be. Poeltenberg dandára megszállta Zsolnát, Szalátát és Kis-Szlatinát. Kossuth Sándor dandára Dobronán állomásozott és a környékbeli helységeket is ellenőrzése alatt tartotta. Piller még ezen a napon jelentette, hogy nem tudja fedezni csapatai ellátási szükségleteit, ám egészen január 25-ig itt maradt.³⁹

Január 21-én Csorich támadásba lendült, s Selmecebányára vetette vissza Guyont. Guyon még aznap Besztercebányára húzódott vissza. A segítségére siető Görgeit is súlyos vereség érte. A Piller-hadosztály felállítását változatlan maradt. Január 22-én a Poeltenberg-dandár azt az utasítást kapta, hogy támogassa a Kossuth-dandárt Németi visszafoglalásában, s erősítse meg a Szalátán lévő különítményt. Ha túlerejű támadás érné a két dandárt, harcolva és lassan vonuljanak vissza Zólyomba. Másnap Bayer József őrnagy, a vezérkar főnöke utasította a Piller-hadosztályt, hogy mindenáron tartsák Zólyomot. A Hodrusbányáról visszatérő Görgei viszont elrendelte a két hadosztály Besztercebányára történő visszavonását. Görgei a csapatok rendezése után január 26-án két oszlopban kivonta hadtestét Besztercebányáról. Az utolsó csapat január 28-án reggel 5 órakor hagyta el a várost.⁴⁰

36 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 392.

37 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 355–256., GÖRGEY Artúr, 1988. I. 278–279., WREDE, Alfons Freiherr von, 1906. 495.

38 A harcrendet közli TRAGOR Ignác, 1908. 369–370.

39 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 444., 480., 494., BERKÓ István, 1925. 50.

40 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 459., BERKÓ István, 1925. 56–59.

Poeltenberg január 27-én még Besztercebányán volt, s innen írt hosszú levelet feleségének. A levelet 300 forinttal együtt egy kereskedőre bízta, aki megígérte annak kézbesítését. Ekkor már négy hónapja egyetlen sort sem kapott a feleségétől. Levelében hosszan ecsetelte, hogy gyengülni érzi erkölcsi erejét abban a harcban, amely katonai kötelessége s a családja iránti ellenállhatatlan vonzódás között. Gyakran összeroskad e harc terhe alatt – írja –, különösen arra a gondolatra, hogy ezt a nagy áldozatot felesége és gyermekei jövője érdekében kell hoznia, s ki kell tartania abban a szomorú helyzetben, amelybe akarat, érzése és az osztrák hadügyminisztériumhoz intézett kérvényei ellenére hozták. „Talán meg fogják becsülni annak a katonának a kitartását a sorscsapásokban, aki önhibáján kívül került ebbe a helyzetbe. Legalább ez a reményem megvan, főleg hallva azt, hogy mindenki, aki kilép [a magyar seregből], Windisch-Grätz herceg megvetésével találkozik”. A levél nagyobb részében igyekezett bátorságot önteni feleségébe, s arról elmélkedett, hogyan tarthatnák a kapcsolatot. „Mint a levél keltéből láthatod, mostanság a hegyekben vagyunk, amelyeket éppen e pillanatban hagyunk el. Soha nem akarok neked írni az immáron öt hónapja tartó háborúról, amely mostanra téli háborúvá vált, csak azt, hogy a nagy hideg és ez az évszak igen szörnyűek egy katona és azon szegény csapatok számára, akik minden percben harcolnak. – Csak arról akarok megnyugtatni, hogy olyan melegen öltözöm, ahogy csak lehet, s hogy mindennek ellenére elég jól érzem magam, hogy élvezem a hadsereg megbecsülését, és hogy a Jóisten minden összecsapásban megóvott. Ne felejs ki imáidból, s ő sosem fog elhagyni!”⁴¹

A hadtest északi oszlopát, amely a Sturec-hágón át vonult a Vág völgyébe, s ott indult meg Kassa felé, Görgői vezette. A déli oszlop, amely Guyon és Piller hadosztályaiból állott, a Garam völgyében hátrált. A két oszlopnak a branyiszközi hágó előtt kellett találkozni, ezen át vezetett az út Eperjesre és Kassára. Görgői a Branyiszki elfoglalását Guyonra bízta, aki február 5-én sikerrel oldotta meg a feladatot. Február 6-án a Guyon-hadosztály már Eperjesen volt.

Görgői még február 4-én utasította Pillert, hogy egyik dandárát Guyon támogatására Szepesváraljára tolja előre, a másodikat Szepesolaszira irányítsa, hogy a Korompa felől fenyegető ellenséges erőket visszaverhesse. Február 5-én a Piller-hadosztály főhadiszállása Iglón tartózkodott. Piller innen küldött jelentést az ellenség által a kassai völgyben és Wagendrüsselnél elfoglalt állásról. Másnap Sirokára nyomult, majd 7-én bevonult Eperjesre és Eperjesenyickére.⁴²

Görgői február 10-én értesült arról, hogy Schlik kiűrtette Kassát, s csapatai még aznap megszállták a várost. Ezen a napon Klapka is ideérkezett, s itt egyeztették Görgőivel a további hadműveletek tervét. Görgői véleménye az volt, hogy Schlik célja a Götz-cel és Jablonowskival történő egyesülés. Ezért Klapkával úgy egyeztek meg, hogy Guyon hadosztálya a kassa – mecenzéfi úton kerül Schlik elébe, Klapka Hidasnémetiről Nagyvidára indít egy időközben visszakapott hadosztályt, Piller hadosztálya pedig a kassa – nagyida – tornai úton követi az ellenséget. Dembiński azonban még ezen a napon Klapka egész hadtestét visszarendelte Miskolcra, s így Piller hadosztályára maradt az üldözés feladata. Február 11-én nyilvánvalóvá vált, hogy Schlik nem a Szepesség felé törekszik, ezért Görgői a Guyon-hadosztályt lerendelte Mecenzéfi felől, s koncentrikus támadásra adott parancsot Schlik ellen. Piller február 12-én Tornáról jelentette Görgőinek, hogy Schlik Aggteleken át Tornaljára vonult, ahol valószínűleg a Rozsnyón át előnyomuló Schwarzenberggel akar egyesülni.⁴³ A Schlik

41 Magyar Nemzeti Múzeum. Újkori Dokumentumgyűjtemény. 1979. 17. 1. Részleteit közli ROSONCZY Ildikó, 1979. 47.

42 BERKÓ István, 1925. 80., 90. MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 487.,

43 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 511.

elleni támadásnak február 13-án a hajnali órákban kellett volna megtörténnie, de mind Guyon hadosztálya, mind Poeltenberg dandára elkésett. Így aztán reggel fél ötkor Kossuth Sándor dandára egyedül támadta meg Schlik utóvédjét, amelynek komoly veszteséget okozott.⁴⁴

Görgei arra utasította mind Pillert, mind Guyont, hogy Tornától két menetnyi távolságra üldözzék Schliket, de utána térjenek vissza Kassára. Ugyanakkor arra is utasította őket, hogy lépjenek kapcsolatba a Dembiński vezette közép-magyarországi hadsereggel. Az utasítás kétségkívül indokolt volt, hiszen Görgeinek nem voltak információi Dembiński szándékairól, s nem akarta kitenni túlzottan előremerészkedő hadosztályait egy erőteljes ellenséges visszacsapásnak. Piller február 14-én Szénről tudatta Görgeivel hadosztálya állását, s azt, hogy Dembiński (aki időközben Putnokra érkezett) felszólította arra, hogy működjön együtt hadtestével Schlik üldözésében.⁴⁵ Piller hezitált, s közben elreppent a jó alkalom. Dembiński egyedül és megkésve támadott, s február 14-én Tornaljánál csupán Schlik utóvédjét tépázhatta meg. Dembiński felelősségre vonta Pillert, aki Görgei parancsával mentette magát. Piller február 15-én Sepsiről jelentette, hogy végrehajtotta a Görgei által elrendelt visszavonulást, s erről értesítette Dembińskit is.⁴⁶ Ő maga is érezhette azonban, hogy nem egészen az utasítások szellemét, inkább csak betűjét követte, ezért szembetegségére hivatkozva február 19-én lemondott a hadosztályparancsnokságról, s azt a rangban legidősebb tisztnek, Poeltenbergnek adta át. Poeltenberg hadosztályát Zámberly Lajos alezredes (szintén Sándor-huszár) kapta meg.

Görgei még 1849. február 1-i napiparancsában léptette elő ezredessé Poeltenberget.⁴⁷ Március 14-én ismét sürgette a hadügyminisztériumnál több törzstiszt, köztük Poeltenberg kinevezési oklevelét. A Görgei helyét a VII. hadtest élén átvevő Gáspár András tábornok április 13-án Vácról jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy Poeltenberg mindmáig nem kapta meg az oklevelét. Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter április 24-én terjesztette fel Kossuth Lajos kormányzónak Poeltenberg kinevezését megerősítés végett. Kossuth május 1-jén megerősítette, s a hadügyminisztérium május 6-án kiállította Poeltenberg ezredesi kinevezését.⁴⁸

A hadosztályparancsnokságtól a hadtestparancsnokságig

Február 12-én a hadügyminisztérium kiadta a magyar hadsereg egészének új hadrendi beosztásáról szóló intézkedését. Görgei volt feldunai, jelenleg VII. hadtestét egyetlen (16.) hadosztályként tüntették fel. A hadtestet egyben Dembiński altábornagy főparancsnoksága alá rendelték. A döntés nem aratott osztatlan tetszést Görgei tisztikarában.

Görgei szándéka az volt, hogy csapataival Kassáról visszafordulva megtámadja Götz és Jablonowski dandárait, s megtisztítja a Felvidék keleti részét. Dembiński azonban Eger és Mezőkövesd környékén kívánta összevonni csapatait, s Görgei hadtestét is dél felé csoportosította át. Poeltenberg február 19-én Komjátiból jelentette Görgeinek, hogy Schlik Pestről és Nógrád megyéből erősítéseket kapott, s Lénárdnál, Rimaszombaton, Putnokon és

44 GÖRGEY István, 1885. I. 216–218.

45 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 538.

46 Uo. No. 540., BENICZKY Lajos, 1924. 263–264., GÖRGEY István, 1885. I. 218–22., BORUS József, 1975. 137–138.

47 MOL Görgey-lt. b/45/a. fasc.

48 MOL HM Ált. 1849:6536., 11.146., KATONA Tamás, 1979. II 11130.

Edelényben áll. Másnap, 20-án Dembiński arra utasította Piller (Poeltenberg) és Aulich hadosztályait, hogy még 20-án érjék el Sajószentpétert. Mind Poeltenberg, mind Aulich eleget tett az utasításnak, s ezt jelentették Görgeinek.⁴⁹ Dembiński azonban február 21-én – noha 10.000 főt vonulathatott fel Schlikkel szemben – elmulasztotta megtámadni az ellenséget, sőt, még csak nem is üldözte a Pétervására felé visszavonuló cs. kir. hadtestet.⁵⁰ A Poeltenberg vezette hadosztály Miskolcon, Mezőkeresztesen és Mezőkövesden át Maklárra vonult, s itt állomásozott február 25-én.⁵¹

Időközben Windisch-Grätz tábornagy is támadó fellépésre határozta el magát. A támadás célja kettős volt. Fel akarta venni a kapcsolatot Schlik hadtestével, s meg akarta előzni a hírek szerint Mezőkövesd környékén összpontosuló magyar sereg támadását. A támadásra összesen kb. 30.000 embert és 165 löveget mozgósított. A magyar fél ereje kb. 43.000 főt és 150 löveget tett ki. A két hadsereg tüzésége közül a cs. kir. volt az erősebb, de ezt a hátrányt a közel másfélszeres magyar létszámfölény kiegyenlíthette. Megvolt tehát az esély arra, hogy a magyar sereg győzelmi esélyekkel szálljon szembe a cs. kir. támadással.

Ennek azonban volt egy feltétele: az erő összevonása. Dembiński pedig éppen ezt mulasztotta el. Amikor február 26-án a Tarna vonalán, Kompoltnál a két sereg hirtelen összehatalkozott, a három magyar hadtest 23 dandárjából összesen 7 tartózkodott a csataterén. Megfelelő intézkedések esetén azonban aznap estére vagy másnapra további 13 dandár a helyszínre érkezhett. Így a magyar sereg kb. 35-36.000 főt és 135 löveget összpontosíthatott a csataterén.

Poeltenberg hadosztálya azt az utasítást kapta, hogy 26-án reggel Maklárról Kerecsenden át Feldebrőre vonuljon. A hadosztály kora reggel indult el. „Útközben mindig körünkben volt látható a daliás termetű, erőteljes, fiatal törzstiszt: Poeltenbergnek vidám jóságos arca – írja visszaemlékezéseiben Bulla Gyula, ekkor az első beszercei honvédszázalaj őrmestere. – Fekete paripáján, fején lapostetejű huszársípkájával hol elől, hol hátrább lovagolt katonái mellett. Valamennyien szerettük őt, tisztet és legények egyaránt. Együtt szenvedtük át a háborúnak minden viszontagságát; naponként láthattuk, miként félt a szegény baka életét, egészségét s viseli szívén összes katonái jóllétét. A veszélyes helyzetek alkalmával nyilvánuló lélekjelenléte, s ilyenkor tanúsított hidegvérű magaviselete által mindig bámulatra ragadott bennünket”.⁵²

A hadosztály déli 12 óra tájban vonult be Feldebrőre, s itt rövid pihenőt tartott. A nyugalomnak a délután 2 óra körül a kompolti erdő irányából felhangzó ágyúszó vetett véget. A községben tartózkodott Klapka György ezredes, az I. hadtest parancsnoka is, aki azt a tanácsot adta Poeltenbergnek, hogy azonnal nyomuljon előre. Poeltenberg rohamlépésben indította meg csapatait, s átkelt a Tarnán. Kb. 3700 főnyi, 16 löveggel rendelkező hadosztálya kezdetben a Colloredo vezérőrnagy vezette dandárral keveredett harcba az aldebrői erdőben. A hullámozó harcban eleinte egyik fél sem tudta kierőszakolni a döntést, ám Colloredo újabb és újabb erősítéseket kapott, s a küzdelem végén már 38 gyalogoszázadot (közte az elitálakulatnak számító 10 gránátos századot) és 45 löveget vethetett harcba. Így Poeltenberg kénytelen volt kiüríteni az erdőt, s miután Kápolna felé kiküldött járőreitől semmilyen hírt

49 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 549., 554., 556.

50 BORUS József, 1975. 139–140.

51 Poeltenberg 1849. február 13. utáni ténykedésére ld. Scharich (Sarich) János: Die Division Poeltenberg vom 13-ten Feber bis 14. März 1849. Beiträge zum Operations Journal des 7-ten Armeekorps. MOL Görgey-lt. b/21/b. fasc.

52 BULLA György – ZÁMBELLY Lajos 1894. 7–8.

nem kapott, a cs. kir. tüzérség heves tüzeiben átkelt a Tarnán, lerombolta a hidakat, kiürítette Al- és Feldebrőt, majd visszavonult Kerecsend felé. A cs. kir. csapatok megszállták az erdőt, de a Tarnán nem keltek át, s nem szállták meg a két községet sem. Így – noha Poeltenberg távozása miatt a magyar arcvonalban jókora rés keletkezett – a cs. kir. hadvezetés nem használta ki ezt a komoly előnyt. Kerecsendről – Poeltenberg távollétében – Zámberly Lajos küldött jelentést a VII. hadtest parancsnokságának az aznapi ütközetről, s lőszerutánpótlást kért.⁵³ Az éjszaka folyamán Poeltenberg ugyanis személyesen egy huszárjárőr élén visszalovagolt Kápolnára. Itt az időközben megérkezett Dembiński altábornagytól azt az utasítást kapta, hogy hadosztályával térjen vissza Al- és Feldebrőre. Ezt meg is történt, s az ezredes másnap reggel ismét Al- és Feldebrőnél állomásozott.⁵⁴

Február 27-én Dembiński tudatta Görgeivel, hogy utasította Klapkát, foglalja vissza a siroki szorost, s hogy Poeltenberget a segítségére küldte. Egyben felszólította Görgeit, vegye át a vezérletet Verpelétnél, s akadályozza meg az ellenséges erők egyesülését. Görgei emlékirata szerint ezt többek között azzal indokolta, hogy „a két ezredes nem fér meg egymással”. Görgei szerint ez csak Klapkára és Poeltenbergre vonatkozhatott, „de Klapka hadtestparancsnok volt, Poeltenberg pedig csak hadosztályparancsnok, rangban is ifjabb, ráadásul tökéletesen hiányzott belőle az önhittség, amely indokolhatta volna, hogy a jobbszárny parancsnokságát Klapkától elvitassa”.⁵⁵

A csata február 27-én Poeltenberg állásától északra és délre folytatódott. A cs. kir. fővezér célja Kápolna elfoglalása, ezáltal a magyar arcvonal átszakítása és a magyar jobbszárny felmorzsolása volt. Ekkor ugyanis már tudta, hogy Schlik elfoglalta a siroki szorost, s hadtestével Verpelét, a magyar jobbszárny legszélső állása felé tart. Verpelét megtartása Klapka feladata volt, aki ehhez egyetlen hadosztállyal rendelkezett. Amikor Dembiński érzékelte a Klapkát fenyegető veszélyt, segítségére küldte Poeltenberg hadosztályát is. Poeltenberg azonban csak délelőtt 10 óra után érkezett meg Verpelét elé, amikor a község már Schlik birtokába került. Schlik még így is túlerőben volt. Poeltenberg azonban éppen időben érkezett ahhoz, hogy Schlik vérteseit huszárságának harcbavetésével visszaverje. A rohamban különösen a Sándorhuszárok tüntették ki magukat. Klapka e siker után megpróbálta visszavenni a községet, de sikertelenül. Ekkor érkezett a helyszínre Görgei. A Klapka hadtestéhez tartozó Dessewffy-hadosztály és Poeltenberg hadosztálya délután 2–3 óráig feltartóztatta Schlik hadtestét a Verpeléttől keletre fekvő magaslatokon. Ekkor azonban kénytelen volt Kerecsend felé visszavonulni, ha nem akarta azt kockáztatni, hogy a Kápolnán, Kálon és Tófalun át előretörő elvágja visszavonulási útját. Poeltenberg fényesen oldotta meg feladatát, s délután 4–5 óra között érte el a Kápolna és Kerecsend közötti állást, ahol az egész visszavonuló sereg összpontosult.⁵⁶

Annak ellenére, hogy időközben Guyon és Kmety hadosztályai is megérkeztek Kerecsend környékére, Dembiński nem szándékozott folytatni a csatát, hanem elrendelte a visszavonulást Maklárón át Mezőkövesdre. Az utóvéd szerepét a Kmety-hadosztály vette át. Február 28-án a cs. kir. sereg egyik előmerészkedő dandára itt érte utol a magyar sereget, Kmety lovasága azonban sikeresen visszaverte támadását. A Poeltenberg-hadosztály is csatarendbe állt, s már-már úgy látszott, a magyar sereg újabb támadásba kezd, amikor Dembiński megtiltotta az előnyomulást. Március 1-jén pedig újabb visszavonulást rendelt el.⁵⁷

53 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 576.

54 BORUS József, 1975. 234-236., 238.

55 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 586., GÖRGEY Artúr, 1988. II 370–372.

56 GÖRGEY Artúr, 1988. I. k. 375–384. BORUS József, 1975. 262-269., 274–278.

57 BORUS József, 1975. 279–287.

A Poeltenberg-hadosztály Szentistvánon és Ivánkán át Poroszló felé tartott. Görgei azt a parancsot kapta, hogy az itteni átkelőt okvetlenül tartsa, azonban olyannyira fenyegetettnék érezte állását, hogy március 2-án és 3-án csapataival elhagyta Poroszlót, s visszavonult Tiszafüredre.⁵⁸

Március 3-án a sereg tisztikarában már komoly elégedetlenség mutatkozott Dembińskiv-el szemben. Ezért Görgei – Klapka és hadosztályparancsnokai kérésére – összehívta a sereg tisztikarát, s tanácskozásukra meghívta a seregnél tartózkodó Szemere Bertalan főkormánybiztost, az OHB tagját is. Görgei, Klapka és Répásy Mihály (a II hadtest parancsnoka) kérték Szemerét, vegye rá Dembińskit haditanács tartására s szándékainak közlésére. A fővezér azonban nem volt hajlandó erre, így Szemere leváltotta őt a fővezérségről, s azt a rangidős tábornokra, Görgeire ruházta. Beniczky Lajos visszaemlékezései szerint Görgei hadosztályparancsnokai közül Poeltenberg, Aulich és Kmety egyetértettek Görgei eljárásával, s támogatta azt Gáspár András ezredes is.⁵⁹

Szemere döntését a táborba érkező Kossuth is megerősítette, de Görgeit csak az I., II. és VII. hadtestek főparancsnokává nevezte ki. Március 8-án az erdélyi kivételével valamennyi magyar haderő fővezérévé Vetter Antal altábornagyot, a hadügyminiszter helyettesét és a magyar tábornok főnökét tette meg.

Március 8-án Poeltenberg Csegéről jelentette a járőrök kiküldését és az előőrsök kiállítását a Csege – Ároktő és Tiszakeszi közötti Tisza-szakaszon. Megjegyezte, hogy az ellenség könnyen helyreállíthatja az ároktői átkelőt, s hogy a polgári hidat valószínűleg elbontották.⁶⁰

Vetter terve az volt, hogy Görgei VII. hadtestét Miskolcon át Gyöngyös felé küldi azzal a céllal, hogy a cs. kir. fővezért bizonytalanságban tartsa a maga szándékairól, s ezalatt a másik három (I., II., III.) hadtestekkel Cibakházánál átkelve megpróbál a cs. kir. főerők oldalába kerülni. Görgei a maga hadosztályaival meg is indult. Először Csegénél akart átkelni, de az esős idő miatt Tokaj felé kellett kerülnie.

Poeltenberg hadosztálya 13-án érte el Tokajt, majd Szerencsen át 16-án érkezett Miskolcra. 17-én Harsányon és – a helység szűkossége miatt – Vattán szállásolta be, s mindkét község előtt kiállította az előőrsoket.⁶¹ Innen az Ábrányon és Tardon át Mezőkövesdre vonult. Március 19-én innen jelentette, hogy a beérkezett hírek szerint 18-án Hevesről ellenséges lovaság és gyalogság érkezett Besenyőre, s további erősítéseket vár, illetve hogy az ellenség Kömlőn, Átányon és Hevesen áll.⁶² A hadosztály 20-án továbbindult Maklára. Az esős-szeles tavaszi időben Poeltenberg megfázott, s lázas betegként ágyának esett.⁶³ Március 21-én Erdőtelekről küldött két jelentést. Közölte, hogy az ellenség visszavonult, s Gally főhadnagy Hevesen hét foglyot ejtett s két szekényi húst zsákmányolt. Az ellenség Jászárokszállás felé vonult, ahol bizonyára egy tábor van.⁶⁴

Március 22-én Görgei meg akarta támadni Hevest, de a szembenálló Ramberg-hadosztály időben visszavonult Jászárokszállásra. Poeltenberg ezen a napon Erdőtelken volt hadosztályaival, s azt jelentette, hogy az ellenség jelentős erővel Pestről Gödöllő felé vonul.⁶⁵

58 Uo. 287–295.

59 BENICZKY Lajos, 1924. 283. A Tiszafüreden történetekre ld. BORUS József, 1975. 308–323.

60 MOL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 651., 653.

61 Uo. No. 665., 671.

62 Uo. No. 750., 751.

63 Poeltenberg – Üchtritz, Maklár, 1849. márc. 20. MOL Görgei-ir. I. doboz.

64 MOL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 753., 755.

65 Uo. No. 697.

23–24-én a hadtest a Tarna-vonalon foglalt állást, a Poeltenberg-hadosztály Kápolnán. Poeltenberg március 23-án innen közölte: az osztrák tisztek szelleme igen nyomott.⁶⁶ 25-én szintén innen jelentette, hogy az ellenség Hortról, Hatvanból és Jászárokszállásról visszavonult, s egy része a hegyi utakat tartja megfigyelés alatt.⁶⁷ 27-én magánhírekre hivatkozva tudatta Görgeivel, hogy Gyöngyösről és Jászárokszállásról az egész ellenséges katonaság Pestre érkezett.⁶⁸ 29-én ezt kiegészítette azzal, hogy az ellenség Hatvanból a sóhivatal pénzét és a városi testület iratait magával vitte, s Pest és Vác felé visszavonult.⁶⁹ Március 30-án Poeltenberg Gyöngyösről küldött jelentést az ellenség erejéről és Gödöllő környéki mozdulatairól.⁷⁰

Március végére a hadsereg nagy része Gyöngyös környékén összpontosult. Vetter március 26-án ágyának esett, szolgálatképtelenné vált, s Kossuth március 30-án Görgeit bízta meg a fő-sereg ideiglenes parancsnokságával. A március 31-én Egerben tartott haditanács pedig meghatározta a honvédsereg újabb támadásának tervét. Ennek lényege az volt, hogy a számban leg-erősebb, VII. hadtest – amelyet Aulich Lajos vezérőrnagy vett volna át – Hatvan környékén tüntet, s megpróbálja elhíttetni a cs. kir. fővezérséggel, hogy itt tartózkodnak a magyar főerők. Ezalatt a másik három (I., II., III.) hadtest a Jászságon keresztül megpróbál a cs. kir. főerők oldalába vagy hátába kerülni, s vagy bekeríti, vagy legalább a fővárostól elszorítja őket.

Április 1-jén Poeltenberg hadosztálya Horton állomásozott, egy kisebb különítményét Hatvanra tolta előre. Vele szemben Schlik III. hadteste közeledett a pest-hatvani úton. Poeltenberg ezt jelentette a hadsereg parancsnokságának, s erősítést kért.⁷¹ Schlik elővéd dandára küüzte Hatvanból Poeltenberg itt lévő dandárát, amely Hort felé vonult vissza. Schlik célja az volt, hogy érdemi adatokhoz jusson Hatvan környékén állomásozó magyar erőkről. Görgei arra utasította a Gyöngyösön lévő Gáspár András ezredest, hogy hadosztályával vonuljon Poeltenberg támogatására, s Hortot mindenáron tartsák a magyar csapatok birtokában.

Április 2-án a két hadosztályparancsnok lovassági felderítést hajtott végre Hatvan irányába, amikor Schlik is megkezdte csapatai kibontakoztatását. Erre Gáspár és Poeltenberg visszavonták lovasságukat Hort elé, majd mindkét hadosztály felfejlődött a támadáshoz. Schlik érzekelte, hogy jelentős erővel került szembe, s ezért visszavonult a Hatvan és Hort közötti szőlőhegyekre, majd megkezdte Hatvan kiürítését. Poeltenberg hadosztálya északkelet felől támadta Schlik állásait, s a szőlőhegy birtokba vétele után állandó előnyomulásával meggyorsította az ellenség visszavonulását. Schlik feladta Hatvant, s Gödöllőre vonult vissza.⁷²

A hatvani ütközet nem volt jelentős győzelem, de a magyar támadás kezdetén pszichikai jelentősége nem volt lebecsülhető. Emellett elősegíthette a haditerv sikerét is, hiszen Schlik nem jutott értékelhető adathoz a magyar főerők hollétéről. A győzelem Gáspár ezredesnek meghozta a tábornoki és a hadtestparancsnoki kinevezést. Gáspár hadosztályát Kossuth Sándor kapta, Zámberly Lajos megtartotta dandárát, de átvette a hadtest vezérkari főnökségét.⁷³

Közben a másik három hadtest megkezdte a délnyugati irányú átkarolást. A VII. hadtest feladata most vált igazán kockázatosná. A hadsereg-parancsnokság április 2-án elrendelte Hatvan megszállását, s másnap 3-án Poeltenberg hadosztálya ennek eleget is tett. A délután folyamán a lovasság felderítést hajtott végre, s egészen Bagig és Aszódig nyomult előre, de

66 Uo. No. 700.

67 Uo. No. 702.

68 Uo. No. 709.

69 Uo. No. 717.

70 Uo. No. 724.

71 Uo. No. 728.

72 Az ütközet részleteire ld. CSIKÁNY Tamás, 1996. 49–64., CSIKÁNY Tamás – HERMANN Róbert, 1996. 145–164.

73 I.d. erre a hadtest ápr. 14-i harcrendjét. HL 1848–49. 21/474.

A hatvani ütközet, 1849. április. 2.

jelentősebb erőkbe nem ütközött. Április 4–5-én a hadtest ebben az állásban maradt. Április 5-én Windisch-Grätz személyesen vezetett felderítést a hatvani magyar állás ellen, s bár alaposan megtépezta Gáspár huszárait, értékelhető adathoz még mindig nem jutott. Ezért úgy döntött, hogy csapatait a Gödöllő előtti, isaszegi állásba vonja vissza.⁷⁴

Görgei aznap utasította Gáspárt, hogy hadtestével 6-án nyomuljon előre Aszód felé, a Galgához. Hévízen és Turán keresztül lépjen érintkezésbe Aulich Tóalmáson lévő hadtestével, s támadja meg és mindenáron foglalja el Bagot. A menetparancsok értelmében Poeltenberg hadosztályának reggel 8 órakor kellett indulnia, s fedeznie kellett a többi hadosztályok bekerítő mozdulatait. A hadtest délután fél egykor érte el a Galga vonalát, éppen akkor, amikor az isaszegi Királyerdő keleti szegélyén megkezdődött a csata Jellačić és Klapka hadseregei között. Gáspár, miután kardcsapás nélkül megszállta a Galga-vonalat, egész nap ebben az állásban maradt.

Holott igencsak nagy szükség lett volna több aktivitásra. A magyar főoszlop I. és III. hadteste Isaszegnél Jellačić hadtestébe ütközött. A küzdelem már-már a magyarok javára dőlt el, amikor a Gödöllőnél állomásozó Schlik egyik hadosztálya beavatkozott a küzdelembe. A magyar II. hadtest beavatkozása után Jellačić hadtestét ugyan sikerült egyre hátrébb szorítani, de az ellenséges erők bekerítése, vagy legalább a fővárostól való elszorítása elmaradt. Gáspár ugyanis tartotta magát a diszpozícióhoz, s hiába könyörgött neki Zámberk, Kmety és Poeltenberg, nem volt hajlandó további támadásra. Holott ha a 14.000 főnyi, 43 löveggel

74 BERKÓ István, 1925. 126–135., 142–152. Az ápr. 5-i összecsapásra ld. még GÖRGEY István, 1888. II 78–81.

rendelkező hadtest beavatkozik a küzdelemben, legalábbis komolyan megtépzhatja a Gödöllőnél hátramaradt Lobkowitz-hadosztályt, s ezzel sokkal rendezetlenebbé teheti a cs. kir. csapatok visszavonulását. Ideális esetben a Schlik hadtest egy részének bekerítése sem tűnt lehetetlennek.⁷⁵

Görgei április 7-én akart összpontosított támadást indítani a gödöllői állás ellen, de ezt Windisch-Grätz nem várta be, hanem visszahúzódott a főváros előterébe. Az április 7-i gödöllői haditanács úgy döntött, hogy tekintetbe véve a Pest elleni támadás kockázatát és az ellenség még mindig meglévő túlerejét, csupán a főszereg egy részét (a II. hadtestet, a VII. hadtest Kmety-hadosztályát és Asbóth Lajos 12. hadosztályát) hagyja Pest előtt. Ezek feladata ugyanaz, mint Hatvannál Gáspárnál: elhíttetni azt, hogy a magyar főszereg egésze itt táborozik. Eközben az I. és III. hadtestek, illetve a VII. hadtest Kossuth- és Poeltenberg-hadosztálya Vácra keresztül a Garam felé tör előre, s azon átkelve indul a cs. kir. csapatok által körülvárt Komárom felszabadítására.⁷⁶

Április 10-én a III. hadtest bevette Vácot, s ezzel szabaddá vált az út az Ipoly, onnan a Garam völgyébe. A VII. hadtest ezen a napon a II. és III. hadtestek közötti összeköttetést biztosította, illetve a hadsereg tartálékát alkotta arra az esetre, ha Windisch-Grätz mégis támadásra szánná el magát. A Görgei vezette főoszlop április 15–17-én érte el a Garam folyót, s megkezdte az átkelési előkészületeket. 19-én az I. és III. hadtest Nagysallóra menetelt, s itt ütközött bele a Wohlgemuth altábornagy vezette cs. kir. IV. hadtest erőibe. A heves küzdelmet többek között a VII. hadtest lovasságának megjelenése döntötte el. A lovasságot (a Sándor- és Miklós-huszárok 16 századát) maga Poeltenberg vezette. E lovasság és egy lovasüteg oldalba kapta Wohlgemuth jobbszárnyát, s arra kényszerítette, hogy seregével ne Komárom, hanem Érsekújvár felé vonuljon vissza. Ez volt a tavaszi hadjárat legszebb győzelme. A VII. hadtest jelentése szerint csak ez a hadtest több mint 500 foglyot ejtett.

A VII. hadtest ezt követően Kéménden megütközött a Csorich-hadosztály Franz Wyss vezérőrnagy vezette dandárával, s Párkányig űzte vissza. A Wyss-dandár átkelt a Dunán és visszavonult Esztergomba. A Poeltenberg-hadosztály négy Sándor-huszára 22-én éjszaka 10 órakor a helyi parasztnak segítségével leégette a Párkányt Esztergommal összekötő hidat, s ezzel megakadályozta, hogy az Esztergomba visszavonult cs. kir. csapatok esetleg újabb támadásba kezdjenek.⁷⁷

Április 21-én a VII. hadtest elindult meg Komárom felé. Ezen a napon Welden tábornagy elrendelte Pest kiürítését, s csapatait megindította a nyugati határszél felé. 22-én a magyar I. és III. hadtestek elérték Komáromot, s észak és északnyugat felől felszámolták az ostromzárát. Április 23-án Görgei arra a hírré, hogy a Vág mögé visszavonult Wohlgemuth ismét Érsekújvár felé tart, a hadsereg hátának biztosítására Perbetére rendelte a VII. hadtestet.

Április 25-ről 26-ra virradó éjjel az I. és III. hadtestek és VIII. hadtest (ez utóbbi alkotta a komáromi várórséget) egy része átkelt a Dunán, s a hajnali órákban megtámadta a Duna-jobbparti cs. kir. záróerőket. Simunich altábornagy hadtestét csak az mentette meg a teljes vereségtől, hogy időközben a harcmezőre ért a Buda alól visszavonuló cs. kir. főszereg. Görgei napkeltekor, Bayer József ezredes, vezérkari főnök 9 óra tájban küldött futárt Poeltenberghez, hogy hadtestével azonnal induljon Komáromba. Poeltenberg sietett, ahogy lehetett, de csak délután 3 óra tájban ért a két huszárezreddel és lovasütegeivel a Duna jobb partjára. (A tavaszi esőzések és áradások miatt a Komáromba vezető utakat néhol közel egy

75 Ld. erre Gáspár hadjelentését. HL 1848–49. 20/469. GÖRGEY Artúr, 1988. II 10–11., BERKÓ István, 1925. 153–154., 160. GÖRGEY István, 1888. II 98–103., 116–121.

76 BERKÓ István, 1925. 184–194. és GÖRGEY Artúr, 1988. II 19–23.

77 MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 45.

méteres víz borította, a Dunán történő átkeléskor a rögtönzött szükséghid majdnem elszakadt, s meg kellett erősíteni). A hozott erősítés ekkor már nem sokat segíthetett. A cs. kir. főszereg ekkor már visszavonult Győr felé, a kihajszolt huszárlovaktól pedig nemigen lehetett hatásos üldözést várni.

Poeltenberg ekkor már egy napja a VII. hadtest parancsnoka volt. Ennek megértéséhez azonban egy hetet vissza kell napoznunk a naptárban. A hadsereg még a Garam partján állott, s az átkeléshez készülődött, amikor a lévai főhadiszállásra két futár érkezett Debrecenből. Egyikük, Ludvigh János, szepesi kormánybiztos, másikuk Fekete László, Kossuth titkára. Mindketten Kossuth egy-egy levelét hozták Görgeinek. Emellett ők tudatták a tisztikarral, hogy április 14-én a magyar országgyűlés Kossuth javaslatára kimondta Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház trónfosztását. A főhadiszálláson ekkor a vezérkar tisztjein kívül főleg a III. hadtest tisztjei tartózkodtak, s a hír nem aratott osztatlan tetszést. A hírt hozó Ludvigh János amiatt aggódott, hogy a VII. azaz Görgei volt hadtestének tisztikara hogyan fogja fogadni a hírt. Itt azonban nem tudunk komolyabb elégedetlenségről.

Egyetlen kivétel akadt: maga a hadtestparancsnok, Gáspár András tábornok. Nem tudni, hogy valóban politikai érzelmei miatt távozott-e a hadtest éléről: mindenesetre Görgeihez intézett, április 24-én Perbetéről írott beadványában köszvényes fájdalmai miatt kért békealkalmazást. Görgei még aznap elfogadta a kérést, s Poeltenberget bízta meg a hadtest parancsnokságával. Poeltenberg másnap jelentette, hogy átvette a hadtest parancsnokságát.⁷⁸

Komáromtól Komáromig

A tavaszi hadjárat győzelmei után a magyar hadvezetés úgy döntött, hogy visszaveszi Budát, s a nyugati határ felé visszavonuló cs. kir. főszereg szemmel tartására csak egy hadtestet indít. Ez a feladat Poeltenbergre hárult. A feladat nem volt könnyű, hiszen a hadtest állománya a kikülönítések és a Kmety-hadosztály távolléte miatt alig haladta meg a 9000 főt. Segítségül csupán a komáromi erődből kikülönítendő csapatokra számíthatott. Poeltenberg feladata az volt, hogy hadtestével nyomuljon előre Győrig, és szállja meg a Rába-vonalat. Ha az ellenség nem ürítette volna ki Győrt, s nem mutatkozna remény arra, hogy ki lehet onnan vetni, akkor Poeltenberg vonuljon vissza Gönyűig.

Az első magyar huszárjárőr május 1-jén vonult be a cs. kir. csapatok által kiürített Győrbe, majd május 2-án délelőtt fél 12-kor egy osztály huszár élén Poeltenberg is megérkezett a városba. Ezt követően hadtestének állandó készenlétben kellett lennie.

Május 3-án Poeltenberg kiterjesztette csapatai előőrsi vonalát a Szigetközben Abda, Enese, Dunaszeg, Hédervár és Öttevény községekig. Május 5-én a hadtest elűzte az Enesén állomásozó cs. kir. előőrsöket. Este felé az a hír érkezett, hogy 600 könnyűlovas közeledik Zámoly felől. Poeltenberg riadóztatta csapatait, kiindult az ellenség ellen, s néhány lövéssel visszaütötte azt Hédervárig. Május 7-én Moson és Öttevény között volt kisebb előőrsi összecsapás. Május 9-én Poeltenberg indult felderítésre Moson felé, de kénytelen volt visszavonulni a túlerőben lévő ellenség elől. Jelentése szerint a Duna két partján kb. 40.000 főnyi ellenséges erő állomásozik. Riadó volt május 11-én is. Az ellenség hat század lovassággal, három zászlóalj gyalogsággal, 6 löveggel és 3 röppentyűvel Lesvár felé indult, de Poeltenberg csapatai

78 Ld. Gáspár ápr. 24-i és Poeltenberg ápr. 25-i sk. jelentéseit. MOL Görgei-ir. I. doboz. és Poeltenberg Gáspár számára kiadott szabadságlevelét. HL Abszolútizmuskori iratok. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék 113/24. csomó. 287. f.

visszaverték.⁷⁹ Ugyanezen a napon a hadtest csallóközi előőrseit is támadás érte, de ezek is sikeresen visszaverték azt. 12-én a cs. kir. csapatok Abda felé intéztek erőszakos felderítést, de a VII. hadtest lovassága visszaverte őket. Május 14-én ismét a zámolyi előőrsök vertek vissza egy támadást. 18-án Poeltenberg indult felderítésre, de csupán annyit tapasztalt, hogy az ellenség főerői nem előtte, hanem valószínűleg a bal parton állhatnak. Május 19-én a cs. kir. csapatok üzték el Öttevényről a magyarok előőrseit, amelyek Abdára vonultak vissza. Másnap Poeltenberg visszafoglalta Öttevényt. 22-én ismét Öttevény környékén került sor előőrsi összecsapásra. 24-én azt jelentette, hogy a hírek szerint 26-án indul meg az általános támadás a győri állás ellen. Ezen a napon a zámolyi és az öttevényi előőrseit érte kisebb támadás. A nagy támadás azonban elmaradt, sőt, június 7-ig Poeltenberg naponta csak azt jelentette, hogy az ellenség állásában semmifajta változás nem következett be.⁸⁰

Görgei Buda alól több ízben is küldött – főleg lovasságból álló – erősítéseket Poeltenbergnek. Buda május 21-i bevétele után pedig Poeltenberg balszárnyának fedezésére indította Kmety György ezredes önállóvá tett hadosztályát. Ezzel együtt a Duna jobbpartján álló erők létszáma elérte a 15.000 főt.⁸¹

Görgei Buda bevétele után kezdeményezte Poeltenberg tábornoki kinevezését. Poeltenberg június 7-én kapta meg tábornoki kinevezését.⁸²

Az ellenséggel való félhivatalos kapcsolatfelvételre egy alkalommal került sor. Schlik altábornagy pénzt küldött két, magyar fogságban lévő cs. kir. tiszt, számára. A címzésen azonban csupán „t. c. Poeltenberg úr” szerepelt. Poeltenberg június 14-én tudatta Schlikkel, hogy a pénzküldeményt továbbította a két címzetthez. Biztosította arról, „hogy azon szerencsétlennel, akiket a hadiszerezse mint hadifoglyokat a mi kezeink közé juttatott, mi szerencsétlen sorsukat legkevésbé sem éreztettük, sőt a tisztekkel mint barátainkkal bántunk”. Éppen ezért csodálkozik azon, hogy a legutóbbi időben az osztrák sajtó dicsekedve ír arról a komisz bánásmódról, amelyben az osztrák fogságba esett magyarok részesülnek. Nem gondolnak arra, hogy Magyarország hasonló bánásmóddal fog fizetni? „Nem a bátorságunk hiányzik ahhoz, hogy ily gyalázatos tettet megbosszuljunk. Bátorságunknak elég tanújelét adtuk. Csupán a bosszú az izlésünkkel nem egyezik, Önök pedig ne kényszerítsenek arra, hogy mi a megtorlás eszközeihez nyúljunk”. A magyarok kezén 3 tábornok, 14 törzstiszt, 400 főtiszt és 22.000 legénységi állományú személy van, Ausztria gyalázatos tetteit tehát tízszeresen is megbosszulhatják. „Hiába akarják Önök eljárásuknak a törvényes formákat megadni, az mégis a nemzetközi jogba ütközik”. Neki, mint katonának vérezik a szíve ha arra gondol, hogy Magyarország türelme is elfogyhat. „Igen kérem, használja fel soraimat arra, hogy egy esetleges nagy szerencsétlenséget elhárítson; dacára annak, hogy mint ellenségek állunk szembe egymással, valamennyien meg vagyunk győződve az Ön tiszteletreméltó jelleméről” – fejezte be levelét. Ugyanakkor a cs. kir. előőrsokhöz eljuttatott átiratában közölte, hogy minden olyan átiratot vissza fog küldeni, amely „önöktől nem a megfelelő és minket megillető címmel érkezik”.⁸³

Görgei még Buda bevétele után, 1849 május végén Bayer József ezredes, vezérkari főnök vezetésével létrehozta a Központi Hadműveleti Irodát. Ez előbb Esztergomban, majd Tatán tartózkodott, s onnan adta ki utasításait. Feladata az volt, hogy a főszereg meglehetősen hosszú

79 KLÖM XV 319. és KATONA Tamás, 1989. 459.

80 Poeltenberg győri működésére ld. Operations-Journal és MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 51–87.

81 Ld. erre Operations-Journal

82 KLÖM XV 392., 433–434., HERMANN Róbert, 1994. 982. BARTHA Albert, 1930. 79.

83 BARTHA Albert, 1930. 138–139.

vonalon állomásozó hadtesteinek műveleteit koordinálja. A főszeregnek azonban volt egy kisebb csoportosítása is, amelybe a VII. hadtest, illetve a komáromi várórség, a VIII. hadtest tartozott. Ennek volt egy külön főparancsnoka, Klapka György vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka személyében.

A VII. hadtest tehát Klapka alárendeltségébe került, így Poeltenberg részben saját belátása, részben Klapka utasításai szerint járt el. Június 7-én délután 4 órakor az ellenség megtámadta és Abdáig űzte az öttevényi magyar előőrsöket. A zámolyi előőrsök szintén kénytelenek voltak kiüríteni a falut. Június 8-án Öttevényről az abdai, Zámolyról az újfalu előőrsöket érte támadás. Abdánál csupán kisebb csatározásra került sor, s a délután folyamán az ellenség vissza is húzódott. A másik ellenséges oszlop Zámoly és Újfalu között félúton ütközött meg az elé siető magyar csapatokkal, amelyek oldalba fogták, s nem csupán visszavonulásra, de Zámoly kiürítésére is kényszerítették. Poeltenberg az összecsapásról szóló jelentésében tudatta azt a hírt is, hogy orosz csapatok érkeztek Pozsonyba, s a cs. kir. csapatok jelentős része valószínűleg a jobb partra kelt át. Tudatta azt is, hogy az ellenség Kapuvár és Sopron felől Csorna felé vonul. Június 12-én már határozottan jelentette, hogy Csornát az ellenség megszállta.⁸⁴

Június 13-án Poeltenberg megtámadta az Öttevénynél álló cs. kir. előőrsöket, s elűzte őket. Ezt követően Zámbergy Lajos ezredes, a hadtest vezérkari főnöke Enesén át Kónyra nyomult előre, s elűzte az itt lévő cs. kir. csapatokat. Ezalatt Kmety György önálló hadosztálya a Csornán állomásozó Wyss támadta meg, s súlyos vereséget mért rá. Az ütközetben maga Wyss is elesett. Az ütközet azzal az előnnyel is járhatott, hogy meggyorsítja a cs. kir. csapatok remélt átcsoportosítását a Duna jobb partjára, s ezzel megkönnyíti a Vág mentén tervezett magyar támadás sikerét.⁸⁵

A június 16-án Zsigárdnál megkezdett támadás azonban vereséggel végződött. Az újabb támadást Görgei személyesen vezette. Poeltenbergnek meg kellett akadályoznia, hogy a Duna-jobbparti cs. kir. erők erősítéseket küldjenek a csallóköziek számára. Ezért június 20-án Moson és Hédervár felé hajtott végre erőszakos felderítést. Csapatái kiűzték a lébényi cukorgyárból és Barátföldről az ellenséget, s miután a Mosonban tartózkodó ellenséges erők gyalogsága felfejlődött, visszavonultak korábbi állásaikba. Poeltenberg tehát eleget tett feladatának, de ez is kevés volt ahhoz, hogy a balparton és a Vág-mentén túlerővel rendelkező cs. kir. és orosz csapatok peredi győzelmét, s ezzel a magyar támadás kudarcát megakadályozza.⁸⁶

A Győr védelmével kapcsolatos intézkedések megmaradtak Klapka, s vezérkari főnöke, Szillányi Péter őrnagy kezében. Klapka és Szillányi a peredi csatát követően naponta (néha többször is) írtak Poeltenbergnek. Klapka már június 23-án számolt egy Győr elleni támadással, s Poeltenberg lelkére kötötte, hogy a várost védeni kell, de nem mindenáron.⁸⁷ Június 24-én Klapka megbetegedett, de már másnap arról értesítette Poeltenberget, hogy az ellenség valószínűleg meg fogja támadni Győrt. Az első erősítéseket azonban csak június 26-án indította útnak, de még ezen a napon is úgy vélte, hogy a Vág-mentén Komáromhoz legközelebb álló, s valamennyi közül a leggyengébb II. hadtestnek csupán egy dandárját kell Kmety megerősítésére Pápára küldeni.⁸⁸

84 Operations-Journal és MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 85-89.

85 MARKÓ Árpád – BALÁZS József, 1960

86 MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 92-93.

87 Magyar fordításban közli GÖRGEY István, 1888. II 572.

88 Az iratokat magyar fordításban közli GÖRGEY István, 1888. II 622-626., 630-631.

Poeltenberg június 24-én beküldött összesítése a felderítési adatokról mindössze 11-12.000 főnyi cs. kir. katonaságról és 54 lövegről számolt be. Poeltenberg úgy vélte, hogy csak 28-án érkeznek újabb erősítések, s ezért jó lenne még előbb támadást indítani. A jelentést megküldte nemcsak a Központi Hadműveleti Irodának, hanem Klapkának is.⁸⁹ Június 25-én Prágay János őrnagy, a VIII hadtest vezérkari főnöke Szilasról közölte Poeltenberggel, hogy az ellenség a Csallóközből Győr felé tart, hogy, mint a katonák maguk mondják, a győri sáncokat és a várost bevegyék.⁹⁰ A II hadtest és a VIII hadtesttől küldött erősítések útbaindítására is csak azután került sor, hogy Poeltenberg június 26-án erre az értesítésre hivatkozva a Központi Hadműveleti Irodának jelentette: az ellenség mindenfelől Győr felé vonul.⁹¹

Görgei peredi vereség után Pestre utazott, ahol június 26-án a kormánnyal elfogadtatta, hogy a főserег erőit Komáromnál kell egyesíteni (tehát fel kell adni a Vág-menti állásokat), s azután a jobbparton döntő támadást intézni a cs. kir. főerők ellen. Görgei június 27-én visszautazott a hadsereghez. Tatán kapta a hírt, hogy az ellenség Győr ellen készül összpontosított támadásra. Haynau ugyanis a peredi győzelem után csaknem egész erejét átcsoportosította a Duna jobb partjára, azzal a céllal, hogy Győr elfoglalása és a VII. hadtest lehetséges megsemmisítése után dél felől elvágja a magyar főserегet, s egyben megszakítsa összeköttetését a magyar fővárossal.

Poeltenberg szándéka az volt, hogy mindaddig tartja a várost, amíg az ígért erősítéseket meg nem kapja. Feladatát biztos mondhatjuk lehetetlennek. Ereje a VIII. hadtesttől kapott erősítésekkel és a Kmety-hadosztállyal együtt 17.480 főt és 67 löveget számlált. Ezzel szemben Haynau közel 66.000 embert és 290 löveget, tehát közel négyszeres túlerőt állíthatott szembe. A magyar II. hadtest – amely egyébként a Vág-menti támadásban a legsúlyosabb veszteségeket szenvedte – június 24-én 5925 főt és 37 löveget számlált. Ha a II. hadtest időben megérkezik, akkor sem módosíthatja érdemben az erőviszonyokat.

Kmety június 26-án délután 3 órakor Marcaltőről jelentette a Központi Hadműveleti Irodának, hogy az ellenség három oszlopban nyomul előre ellene. Egyben két zászlóaljnyi erősítést kért a VII. hadtesttől. Poeltenberg még aznap értesítette Kmetyt, hogy két zászlóaljat, két osztály lovasságot és egy lovasüteget küld Tétre, amelyek 27-én éjjel három órakor érhetnek oda.⁹² Ez meg is történt, közben azonban Kmety feladta a Rába-vonalat, s Pápa felé vonult vissza. Ezzel Poeltenberg ereje 12.388 főre és 50 lövegre csökkent, az ellenséges túlerő mértéke pedig ötszörösére növekedett.

Poeltenberg jól látta, hogy a várost kisebb erők is védelmezhetik, ezért csapatai nagy részét Tét és Szemere felé indította, hogy mindaddig feltartsa a Rábán átkelt ellenséges erőket, amíg a Komáromból várt erősítések megérkezhetnek. A várost azonban csak addig volt szabad tartani, amíg a dél felé kiküldött erők Ménfő és Csanak környékén állnak, máskülönben a várost védő alakulatok könnyen csapdába eshetnek. Dél körül a csataterre érkezett Görgei is, aki ezután Poeltenberget a város védelmének irányítására küldte. Délután fél 4 körül azonban a cs. kir. csapatok Ménfő és Csanak elhagyására kényszerítették a magyar csapatokat, mire Görgei elrendelte Győr kiürítését is. A Kossuth Sándor alezredes, majd Poeltenberg által szívósan védelmezett várost a magyar csapatok az utolsó pillanatban ürítették ki. A magyar csapatok ezt követően a Mészáros úton Komárom felé vonultak vissza.

89 HL 1848–49. 34/364., és HL 1848–49.31/1.

90 MOL Görgey-lt. b/15./1/a. fasc.

91 HL 1848–49. 35/48., 135., 137.

92 Uo. 35/40., 33/40a., 35/47., SZILLÁNYI Péter, 1851. 41–42.

A cs. kir. hadsereg 295, a VII. hadtest 483, Kmety hadosztálya 112 (más forrás szerint 197) főt veszített. Figyelembe véve az irtózatos túlerőt, meg kell állapítanunk, hogy Poeltenberg kitűnően oldotta meg feladatát. A cs. kir. csapatok ugyan birtokba vették a várost, de nyomasztó túlerejük ellenére sem tudták nemhogy megsemmisíteni, de még csak rendetlenségbe hozni sem a hadtestet.⁹³

Június 30-án a magyar kormány elrendelte a hadsereg szegedi összpontosítását. Július 2-án Haynau csapatai Komáromnál megtámadták a Duna-jobbparti magyar állásokat. Haynau célja az volt, hogy a magyarokat az elsáncolt táborba szorítsa vissza, s ily módon elvágja őket a Duna jobb partján a fővárosba vezető utaktól. A támadás túl jól sikerült, az osztrák balszárnyon a Reischach-dandár elfoglalta a monostori sáncokat, a jobbszárny pedig Ószőny községet. A sáncok visszavétele fontos volt, mert nélkülük az egész déli magyar sáncrendszer veszélybe kerülhetett. Náluk is fontosabb volt azonban Ószőny község visszafoglalása. Ószőny volt a Budára vezető út kulcsa, ezt tehát mindenáron vissza kellett foglalni az ellenségtől, ha a fővezér tartani akarta magát ígéretéhez, s másnap meg akart indulni seregével Budára.

Haynau főerege túlerő birtokában hajtotta végre támadását, s Görgői csak akkor számíthatott sikerre, ha valamilyen módon sikerül meggyengítenie az ellenség jobbszárnyát. Ezért a monostori sáncok visszavétele után úgy döntött, hogy az ellenség jobbszárnyát támadja minél nagyobb erőkkal. A Poeltenberg vezette VII. hadtest és a II. hadtest olyan hevességgel tört előre, hogy csaknem szétzúzta Schliknek a Herkálypuszta és Ács között felálló dandárait. Schlik segítségére sietett a cs. kir. fősereg mellé beosztott, egy magyar hadtest erejének megfelelő orosz Panyutyin-gyaloghadosztály, majd az Ószőnyt biztosító Simbschen-lovasdandár is. Erre tartott a Wohlgemuth tábornok vezette IV. cs. kir. hadtest nagy része is. Schlik, Panyutyin és Simbschen együttesen visszavetették Poeltenberg lovasságát. Görgői érzékelte, hogy az ellenség erőinek jelentős része immár Poeltenberg lovasságát szorongatja, s ezzel az Ószőnyt támadó magyar csapatok esélyei jelentősen javultak. Elhatározta, hogy a cs. kir. jobbszárnyra vonuló alakulatokat minél tovább foglalkoztatja, s ezért újabb lovasrohamot intézett a cs. kir. balszárny ellen.

Görgői és Poeltenberg személyesen vezették a lovasrohamot, amelyben három (II. III. és VII.) hadtestének összesen legalább 24 huszárszázada, mintegy 3000 lovas vett részt. A rohamban Görgői súlyosan megbesült. A cs. kir. lovasság túlerejű ellenlökéséből Görgői arra a következtetésre jutott, hogy az ellenség jobbszárnyáról vont el erőket, s így a Klapka tábornok vezette magyar balszárnynak sikerült visszavennie Ószőnyt az ellenségtől. Ezért a jobbszárnyon a sáncrendszer mögé rendelte vissza csapatait, Ószőny azonban a magyar fél kezében maradt.⁹⁴

A csatát követően Görgői eszméletét veszítette, s július 4-ig szolgálatképtelen volt. A július 6-i komáromi haditanácson immáron Görgői is ott volt, s az ő javaslatára a haditanács 9-ére tűzte ki az áttörés napját. Klapka azonban már másnap, 7-én a bal parton megindította az I. hadtestet Pest felé. Görgői erre lemondott a fővezérségről, de tisztikarának kérésére visszavonta döntését. A hadtestparancsnokok – köztük Poeltenberg – rávették Klapkát az I. hadtest visszahívására, s a 9-i áttörési kísérlet megtételére. De a diszpozíciók késedelmes végrehajtása miatt, illetve az ellenség figyelmének elaltatása érdekében Klapka 9-én és 10-én már nem mert támadni, így 11-én került sor az újabb áttörési kísérletre, amelyet Görgői sebesülése miatt Klapka vezetett.

93 HERMANN Róbert, 1996. 76–107.

94 GÖRGEY Artúr, 1988. II k. 207–225., GÖRGEY István, 1888. III k. 1–54., BREIT József, 1930. 94–102.

A haditerv arra épült, hogy az elvonulásra kijelölt három (I., III., VII. hadtest a Komáromban maradó II. és VIII. hadtestek mozgósítható részével megtámadja az elsáncolt tábornagy félkörben körbefogó cs. kir. hadsereget, s Nagyigmánd irányába megkísérli elérni a győr – bicskei utat. Az áttörés után a II. és VIII. hadtestek harcolva vonulnak vissza az elsáncolt táborba.

A csatában Poeltenberg hadteste a magyar jobbszárnyon, az ácsi erdőben kísérelte meg áttörni a cs. kir. vonalakat. Zászlóaljai háromszor is benyomultak az erdőbe, de hősiességük dacára sem tudtak áttörni. Az ellenséges állás egyébként itt volt a legerősebb. Miután a magyar balszárnyon álló Nagysándor tábornok vezette I. hadtest, illetve a centrumot és a jobbszárnyat összekötő, Pikéthy Gusztáv tábornok vezette egyesített lovasság nem mutatott kellő aktivitást, sem a Nagyigmánd felé támadó Leiningen, sem Poeltenberg nem tudtak áttörni. Így a magyar sereg délután 5 óra tájban visszavonul az elsáncolt táborba.⁹⁵

Harcok az orosz fősereggel

A csata után Görgei – a július 5-i minisztertanács, illetve a 6-i haditanács döntésének értelmében – július 12–13-án megindította csapatait a Duna bal partján Vác felé. A hadsereg élén haladó, Görgey Ármin alezredes vezette különítmény 15-én érte el Vácot, s itt orosz lovasságba ütközött. A Paszkevics tábornagy vezette orosz főerők ugyanis ekkor már elérték a környéket. Görgey Ármin kiszorította a városból az oroszokat, majd a beérkező I. és III. hadtestek segítségével estig megtartotta állásait. A VII. hadtest, amely az utóvédet alkotta, az éjszakai órákban érkezett meg Vádra.

Görgei azt a jelentést kapta, hogy a várostól délre és délkeletre az orosz hadsereg főoszlopa állomásozik, tehát az áttörés lehetetlen. Görgei tehát elhatározta, hogy nem erőlteti az áttörést, hanem kitér az orosz főserег elől, s Rétság, Balassagyarmaton, Losoncon és Rimaszombaton próbálja meg elérni Miskolcot, majd onnan a Tiszát. A terv kockázatos volt, de azzal kecsegtetett, hogy az orosz főerőket sikerül elvonni a főhadszínterről.

Az elvonulás 16-án este 9 órakor kezdődött. Az élen a VII., középen az I. hadtest haladt; a hátvéd szerepe a III. hadtestnek jutott. Az elvonulást azonban két dolog is megzavarta. A sereghöz csatlakozott polgári menekülők szekérszlopa a délutáni órákban szabályosan megszállta a várost, eltorlaszolta az utakat, s ezzel minden csapatmozgást lehetetlenné tett. Az így keletkezett zavart súlyosbította, hogy az I. hadtest még az elvonulás előtt bevonta előőrseit, s egy orosz lovasság akadálytalanul beszáguldott Vádra. A zűrzavarban Görgei és Leiningen-Westerburg Károly tábornok, a III. hadtest parancsnoka állították helyre a rendet. Kiszorították a városból az oroszokat, majd súlyos utóvédharcok árán biztosították a többi hadtestek elvonulását. Rétságnál Poeltenberg vette át az utóvéd szerepét, s késő éjjelig sikeresen tartotta magát az üldöző Rüdiger lovassági tábornok csapataival szemben.⁹⁶

Július 20-án a Görgeit követő Hruľjov orosz ezredes attól tartott, hogy túlzottan előreszaladt különítményét a magyarok megsemmisítik. Ezért két tisztjét Görgei rimaszombati főhadiszállására küldte. Kotljarovszkij százados és Rüdiger hadnagy előadta, hogy őket Paszkevics megbízásából Rüdiger lovassági tábornok küldte azért, hogy fegyverletételre szólítsák fel a magyar parancsnokot. A két tisztnek nem volt megbízólevele, s amikor Görgei ezt kérte tőlük, közölték, hogy meglesz, de előbb 48 órai fegyverszünetet kellene kötni. Görgei

95 GÖRGEY István, 1888. III 122–133., KLAPKA György, 1986. 234–236., BREIT József, 1930. 108–116.

96 GÖRGEY Artúr, 1988. II 258–279. A csata leírását ld. TRAGOR Ignác, 1908. 209–278., 417–461.

átlátta, hogy hadicselről van szó, de abban a reményben, hogy valamilyen érdemi adathoz juthat az orosz főszereg állásáról, kérte a fegyverletételi ajánlat formulázását. Az ajánlatok azonban csupán a hadsereg tagjai számára tartalmaztak engedményeket, mire Görgei kijelentette, hogy „a hadseregnek mindenképp az ország jövőjére kellene biztosítékok”. Görgei ezt követően a hadikövetekkel folytatott beszélgetésből pontos adatokhoz jutott az orosz főerők mozgásáról. A formulázott ajánlatot eljuttatta hadtestparancsnokaihoz, s kérte véleményüket. A beérkezett válaszok elutasítók voltak. Poeltenberg válasza szerint az ajánlatok nem béke-, hanem megadási feltételeket tartalmaznak a magyar hadsereg számára, amely egyáltalán nem akar kapitulálni. Különösen bántó ez azon tisztikar számára, amely esküjéhez híű akar maradni, s semmi esetre sem akarja az ország javát magánérdeknek feláldozni. A feltételeknek tisztességeseknek, s az ország érdekét szolgálóknak kell lenniük. A fő feltétel az V. Ferdinánd által szentesített alkotmány biztosítása, amelyre a hadsereg megesküdt.

Görgei ennek alapján július 21-én közölte Paszkeviccsel, hogy a hadsereg híű marad az 1848-as alkotmányra tett esküjéhez, „és fegyvereit csak akkor fogja nyugodni hagyni, ha ezen alkotmány újból biztosítva lesz, és Magyarország területéről minden ellenséges hatalom kiszorítottatik”. Görgei azt is elmondta a két követnek, hogy Magyarország „legszorongatóbb állásban inkább orosz fejedelmet fogadna el, mint osztrákot”, s hogy ha az oroszok alkudozni akarnak, forduljanak a magyar kormányhoz, „magam nem kormányférfiű, hanem pusztán csak seregvezér lévén”. Ezzel majdnem egy időben, július 19-én Rüdiger lovassági tábornok, a IV. orosz hadtest parancsnoka is egy levelet juttatott el Görgeihez. Ebben kérte, tudassa azokat a föltételeket, „amelyek mellett lehetónek tartaná az Önre nézve most már egyenlőtlen küzdelemnek végét vetni”. Görgei közölte, ha csak csapatairól lenne szó, kész lenne alkudozni a békekötésről, „de itt szegény szorongatott hazám megmentéséről van szó, melynek politikai életét az osztrák császár és legközelebbi környezete meg akarják semmisíteni”. Ezért azt javasolta, hogy Paszkeviccs a magyar kormánnyal kezdjen tárgyalásokat.

Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy mielőbb fegyverletételre bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei felvette a tárgyalások fonalát, mert abban reménykedett, hogy sikerül éket verni az osztrák és orosz szövetségesek közé. A tárgyalásokról a kormányt is értesítette, amely folytatásukra Görgei táborába küldte Szemere Bertalan miniszterelnököt és Batthyány Kázmér külügyminisztert.⁹⁷

Közben a hadsereg folytatta menetét Miskolc felé. Poeltenberg hadteste, amely ekkor az elővédet alkotta, július 21-én Szécsen át Dubicsányba, 22-én két oszlopban, Sajószentpéteren át Ecseg, illetve Edelényen át Zsiliz felé vonult. Poeltenberg és Leiningen azt a feladatot kapták, hogy izzék ki Miskolcra a megszálló orosz erőket, azonban Görgei ezen a napon arról értesült, hogy az oroszok kiűritették a várost. Így Poeltenberg még aznap bevonult Miskolcra.

Másnap Görgei Harsány felé kémszemlére indította a VII. hadtest egy részét. Poeltenberg Harsánytól északra bukkant az orosz Cseodajev-hadtest Kuznyecov altábornagy vezette megerősített dandárára. A harc folyamán lassan vonult vissza a csabai állásba, s tüzérségének pontos tüze Kuznyecovot is a támadás beszüntetésére kényszerítette. Július 24-re azt az utasítást kapta, hogy amíg lehet tartsa magát állásaiban, s azután a Sajó balpartjára vonuljon vissza. Július 24-én reggel azonban Görgei azt a hírt kapta, hogy Poeltenberggel szemben az egész orosz főerő áll, ezért a Sajó balpartjára történő azonnal visszavonulásra utasította. A parancs megérkeztekor azonban Cseodajev már meg is támadta Poeltenberget, aki ezután

97 A tárgyalások anyagát közli SZEMERE Bertalan, 1990. 178–182. és STEIER Lajos é. n. II

harcolva vonult vissza Görömbölyre, majd egy orosz bekerítő oszlop megjelenése és saját különítményeinek bevonása után Miskolcra. A város előtt az oroszok beszüntették az üldözést, s így Poeltenberg akadálytalanul vonulhatott vissza Felsőzsolcáig.⁹⁸

Július 25-én Cseodajev a Sajó vonalát védő III. és VII. hadtesteket támadta meg. Alsó- és Felsőzsolcánál azonban ismét heves ellenállásba ütközött, s fel kellett adnia áttörési szándékát. Görgei szerint „mind Poeltenberg, mind Leiningen tábornokok állásaik rendkívüli kiterjedése ellenére minden ponton tartani tudta a vonalat, csapatait mindig a kellő időben és kellő ponton vetve be; így aztán az ellenség ismételt támadásai már több órával alkony előtt véget értek”.⁹⁹ Az ütközetet követően Görgei a Hernád balpartjára vonta vissza csapatait, majd július 27-én arra a hírre, hogy az oroszok Poroszlónál átkeltek a Tiszán, gyorsított ütemben megindította őket a Tisza felé. Előtte azonban, július 28-án Gesztelynél Leiningen III. hadteste verte vissza Grabbe altábornagy különítményét.¹⁰⁰

A III. és VII. hadtest Szerencsen és Zomboron, az I. hadtest Megyaszón és Lebesbényén át érték el Tokajt, ahol 29-én mindhárom hadtest átkelt a folyón. 30-án a hadsereg már Nyíregyházán volt. Itt Görgei kettéosztotta seregét, a legkevésbé leharcolt I. hadtestet (amely Vác óta nem volt tűzben) oldalbiztosításként Hadházon, Debrecenen, Derecskén és Berettyóújfalun, a másik két hadtestet Nagykállón, Nyíradonyon, Vámospércsen, Nagylétán át Kismarjára indította. Augusztus 2-án a Debrecenben és környékén állomásozó Nagysándor, az I. hadtest parancsnoka meggondolatlanul harcba bonyolódott a Paszkevicz vezette orosz főerőkkel, s a túlerőtől súlyos vereséget szenvedett.

A békekövet

Szemere Bertalan miniszterelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter augusztus 1-jén érkeztek meg Görgei nyíradonyi főhadiszállására, hogy az oroszokkal való tárgyalásokat folytassák. A két miniszter július 30-án egy Görgeihez intézett memorandumban foglalta össze Magyarország sérelmeit, majd ezt francia fordításban augusztus 5-én juttatták el az orosz táborba. Az irat a magyar-orosz szövetségi viszony létrehozására tett ajánlatot. A következő, augusztus 6-án fogalmazott államirat sem mondott ennél többet.

Görgei emlékiratai szerint Szemere azt javasolta, hogy az államirat kézbesítésével megbízandó személyek legalább egyike legyen magas rangú, hogy személye a békekötési szándék és a felajánlott feltételek őszinteségéről kezeskedjék, a másik pedig rendelkezzen megfelelő szónoki tehetséggel és közjogi ismeretekkel. Görgei erre azt javasolta, hogy Szemere maga menjen az orosz táborba, de ezt az elutasította. Görgei erre kijelentette: ez esetben ő sem utasíthatja a hadsereg egyetlen magas állású tagját az államirat kézbesítésére, de ha Szemere bármelyiküket, pld. a franciául jól tudó Poeltenberget meg tudja győzni, ám tegye. Poeltenberg „készségesen” vállalkozott az államirat kézbesítésére; a szónoki tehetséget és a közjogi ismereteket Beniczky Lajos alezredes, a forradalom előtt a reformellenzék tagja képviselte a küldöttségben. Beniczky szabódott, de aztán Görgei rábeszélésére mégis vállalta a követséget.

98 Poeltenberg görömbölyi ténykedésére ld. KARSA Ferenc, 1993. 261–262.

99 GÖRGEY Artúr, 1988. II 310.

100 A Sajó és a Hernád mentén vívott ütközetekre ld. BREIT József, 1930. 214–227. és ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 735–769.

Kossuth aznap érkezett, augusztus 4-i levele alapján a két miniszter felhatalmazta a két megbízottat, hogy „az ausztriai házon kívüli király elfogadását megemlíthetik”. A tárgyalások alapfeltétele azonban az 1848. évi alkotmány és az ország függetlenségének elismerése lett volna. „Ha van jóakarója vagy utógondolatja a muszkának, most előáll vele, vagy hiában reménylettünk. Személyek nagy szűkében vagyunk, más párosítás lehetetlen volt” – írta Szemere Kossuthnak. A két követ augusztus 7-én indult el az orosz táborba. A hadtestparancsnokságot Poeltenberg távolléte idejére Zám-belly Lajos ezredesnek adta át, aki 1849 június közepéig a hadtest vezérkari főnöke volt, s szabadsága majd más megbízatása után augusztus 6-án tért vissza a főhadiszállásra. A hadikövetek mellé adták még Bethlen József századost a 2. (Hannover) huszárezredből, s a Miklós cár nevét viselő 9. huszárezred egy osztályát.¹⁰¹

A két követ augusztus 7-én délután 2 óra tájban érkezett Nagyváradra. Este Ártándig jutottak, itt éjszakáztak, s itt találkoztak Kempelen Károly kapitánnyal, aki az első államiratot kézbesítő Miloradovics hadnagyot visszakísérte az orosz táborba. Kempelen elmondta, hogy az orosz előőrsök Ártándtól egy órányira állnak, majd folytatta útját a hadsereghez.

Poeltenberg és Beniczky augusztus 8-án hajnalban indult tovább, s Ártándtól másfél órára kozák előőrsökbe ütköztek. Parancsnokuk, Hruljov ezredes továbbküldte őket Paradvoszki tábornokhoz, az előőrsök parancsnokához, Paradvoszki pedig Rüdiger lovassági tábornokhoz. Rüdiger közölte velük, hogy addig nem engedélyezheti továbbutazásukat, amíg erre parancsot nem kap Paszkevicstől. Egyben felszólította őket, hogy térjenek vissza vele együtt Ártandra, ahová átteszi főhadiszállását.

Ártádon végre fogadta a két követet, s miután Poeltenberg szóban elmondta a küldetés célját, elkérte tőlük az államiratot. Ezeket Paszkevicz főhadiszállására küldte, mondván, hogy csak maga a tábornagy dönthet arról, hogy fogadja-e a forradalmi hadsereg hadiköveteit, „ráadásul éppen olyan esetben, amikor feltételek elfogadásáról van szó”. Rüdiger meghívta a két követet, akik a vacsoráig eltelt időben s a vacsora alatt „a magyar mozgalom kiváló okainak fejtegetésével” töltötték az időt. A két követ benyomásai kimondottan jók lehettek, hiszen az orosz tisztek leplezetlen nagyrabecsüléssel nyilatkoztak Görgeiről. A vacsorát követően Frolov tábornok, Rüdiger vezérkari főnöke meghívta magához a két követet egy kis teázásra, hogy a legújabb eseményeket fesztellenül beszélhessék meg.

A „teázás” (amely inkább informális tárgyalás volt) éjjel fél kettő tájban ért véget. Hajnali három óra tájban megjelent Frolov tábornok, s közölte, hogy a Paszkevicshoz küldött futár „azzal az értesítéssel érkezett vissza, hogy a tábornagy nem fogadhat bennünket, mint hadiköveteiket, mert nincs felhatalmazva arra, hogy a forradalommal bármiféle tárgyalásokba bocsátkozzon”. Frolov átadta Poeltenbergnek azt a levelet, amelyben Rüdiger értesíti Görgeit: Paszkevicz seregének „harcolni az egyedüli rendeltetése; és ha ön törvényes uralkodójának való meghódolásáról öhajt alkudozni, az osztrák hadsereg főparancsnokához kell fordulnia, aki az evégre szükséges teljhatalommal hihetőleg el van látva”.¹⁰²

Poeltenbergék a kedvezőnek nem mondható válasszal augusztus 9-én indultak el. Rüdiger melléjük adta segédtsíjtjét is, egy szakasz huszárral. A segédtsízt azt a feladatot kapta parancsnokától, tudja meg, hol van Görgei serege. „Soha nem fogom elfelejteni ezt az utazást, melynek egész ideje alatt a diplomácia művészetében versenyeztünk Poeltenberggel”

101 SZEMERE Bertalan, 1990. 592., KLÖM XV 820–821.; GÖRGEY Artúr, 1988. II 358–362., GÖRGEY István, 1888. III 339–341., Pelyach István, 1992/1–2. 166.

102 BENICZKY Lajos, 1924. 341–352., a tárgyalásokra vonatkozó részt magyar fordításban közli KATONA Tamás, 1979. I. 233–240. Rüdiger levelét ld. uo. 385. A tárgyalásra vonatkozó orosz adatokat ld. még ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 321., 525–528., 561.

– írja visszaemlékezéseiben. „Én azt igyekeztem megtudni, hol van Görgei, ő pedig mindigre elkanyarodott ettől a témától. Ő volt az előnyösebb helyzetben, mert sokkal könnyebb valamit elhallgatni, mint valamit kitudni”. Együtt utaztak Nagyváradig, majd Tenkéig.¹⁰³ Itt elbúcsúztak egymástól, s a magyar követek augusztus 10-én Borosjenőre, majd 11-én Világosra utaztak. Reggel 8 óra tájban érték el a községet, s Poeltenberg indítványára itt fogalmazták meg összefoglaló jelentésüket az útról. Poeltenberg a jelentésben beszámolt az orosz táborban tapasztalatról, s négy pontban foglalta össze küldetésük tapasztalatait:

„Oroszország a jelenlegi körülmények közt semmi esetre sem tárgyal a forradalom idejéből származó kormánnyal.

Oroszország csak a hadsereget ismeri el, és csak azzal érintkezik.

Oroszország a hadsereget le akarja fegyverezni, a békét helyre akarja állítani, de feltételeket nem engedélyez.

Oroszország mint Ausztria szövetségese nem lép diplomáciai összeköttetésbe Magyarországgal.”

Hogy ilyen körülmények között tisztességgel lehetséges vagy kikerülhetetlen-e a megbékélés, „azaz nyíltan kimondva: a feltétlen megadás”, arról az illetékes hatóságoknak kell dönteniük.¹⁰⁴

A fegyverletétel

Poeltenberg és Beniczky augusztus 11-én délelőtt 11 órakor hagyták el Világost, s Radnán értesültek a temesvári vereségről. Óradtól fél órányi távolságra találkoztak Szemere Bertalan miniszterelnökkel és Batthyány Kázmér külügyminiszterrel. A két miniszter beszámolt arról, hogy Kossuth és a kormány lemondott, s Görgei átvette a diktatúrát. A rövid értekezést egy kocsi érkezése szakította meg. A kocsiban Kossuth ült, aki megkérdezte Beniczkyt, mit hoztak az orosz táborból? „Semmit” – szölt a válasz. Majd mindenki folytatta útját – Kossuth és a miniszterek az emigrációba, Poeltenberg és Beniczky Aradra.¹⁰⁵

Görgei ekkor már elhatározta, hogy véget vet a küzdelemnek, s az orosz főserég előtt leteszi fegyverét. Katonai szempontból az általa vezetett hadsereg helyzete sokkal rosszabb volt, mint 1849. augusztus 9., a temesvári vereség előtt. Görgeinek nemigen lehettek illúziói a kormány második államirátára adandó orosz válaszról sem. Az oroszok pedig már akkor is csak a feltétel nélküli, kegyelemre történő fegyverletételről voltak hajlandó tárgyalni vele.

A kronológia ezek után némileg bizonytalanná válik. A forrásokból ugyanis nem egyértelműek abban a kérdésben, hogy Görgei Poeltenbergék visszaérkezése után, vagy már azelőtt összehívta-e a fegyverletételről döntő haditanácsot. Akárhogyan is történt, Görgei meggyőződését csak megerősíthette Poeltenberg összefoglaló jelentése.¹⁰⁶

103 ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 525–531.

104 HL 1848–49– 42/445. Közli BENICZKY Lajos, 1924. 686–688. Magyar fordításban közli KATONA Tamás, 1979. II 12–14. – A megfogalmazás körülményeire ld. BENICZKY Lajos, 1924. 352–354. – BENICZKY Lajos, emlékiratai szerint a dokumentumot augusztus 11-én fogalmazták meg, az eredet in augusztus 10. szerepel. Valószínű, hogy ezúttal Beniczky emlékirata őrizte meg a pontos dátumot. Erre mutat az is, hogy Poeltenberg a jelentésben augusztus 6-ára teszi kiküldetésüket (7-ével ellentétben), s hogy Rüdiger levelének vételét 8-án éjszakára datálja (holott az 9-iki dátumot visel). Valószínűleg az éjszakai utazás okozta tollhibáról van szó.

105 BENICZKY Lajos, 1924. 354.

106 Közli GÖRGEY István, 1888. III 567–568.

Görgei ezek után levelet írt Rüdigerhez. Ebben közölte a kormány lemondását, s azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az orosz csapatok előtt. A cár nagylelkűségétől reméli, hogy a volt cs. kir. tiszteket nem fogja bizonytalan sorsnak, s a nemzetet ellenségei bosszúvágyának védtelenül kiszolgáltatni. Majd haditanácsra hívta össze a hadseregéhez tartozó, a hadügyminisztériumban szolgáló és a szolgálaton kívüli magas beosztású tiszteket, mintegy 80 főt. A haditanácson Görgei röviden ismertette a katonai és politikai helyzetet, s – felolvasva a Rüdigerhez írott levelet – az oroszok előtti fegyverletételt javasolta. Ezt követően a határozathozatal idejére elhagyta a termet. A haditanács tagjai – két kivétellel – elfogadták Görgei indítványát. A két tiszt, köztük Zám-belly Lajos, Poeltenberg távollétében a VII. hadtest parancsnoka is az osztrákok előtti fegyverletétel, s nem a küzdelem folytatása mellett érvelt. Ezt követően Görgei három hadikövet útján elküldte a levelet Rüdigernek.

Rüdiger a levelet másnap, augusztus 12-én kapta meg, s Frolov tábornokot küldte Görgeihez a részletek megbeszélésére. Az orosz megbízott dél körül érkezett Világosra, ahová ekkorra már a feldunai hadsereg egésze megérkezett. Görgei és tábornokai együtt ebédeltek Frolovval és kíséretével, majd az orosz tábornok visszatért Rüdiger főhadiszállására.

Az est folyamán Poeltenberg a táborban találkozott Rónay Jácint bencés szerzetessel, akivel még Győrből (Rónay szerint már korábbról) ismerték egymást. „Térjen ön vissza Győrre, tanácslá, papoknak, polgáriaknak nincs mitől tartaniok: minket, katonákat valószínűleg egy ideig zaklatni fognak, de végre is lehetetlen, hogy a kibékülés bé ne következzen. A forradalmat nem mi kezdtük, hanem ők; s minket, katonákat a körülmények ragadtak e térre, akarva, nem akarva! Ezt, remélem, nem feledendik” – mondta Rónaynak. „Szegény Poeltenberg, az én hitem nem oly erős, nem is követtem tanácsát” – írja emlékiratában Rónay.¹⁰⁷

Másnap reggel, augusztus 13-án a csapatok megindultak a szőlősi síkra. Görgeit és kíséretét Rüdiger fogadta, s miután a csatarendben felsorakozott csapatok előtt ellovagoltak, a katonák megkezdték a fegyverek letételét.

A tábornokok számára másnap Rüdiger Kisjenőn díszebédet adott. Az ebéden jelen volt Zichy Ferenc gróf, a cs. kir. hadsereg által az oroszok mellé kirendelt főbiztos is, akinek igencsak kellemetlen lehetett egy asztalnál ülni a sok „láza-dóvezérrel”. Az ebéd kezdetén Rüdiger poháráköszöntőt mondott a magyarok jólétéért „és a kölcsönös meleg visszaemlékezésre”. A vacsora közben pedig előbb Kiss Ernő altábornagy, majd Poeltenberg „nekimelegdvén, nem a legkíméletesebben vették figyelembe nyilatkozataikban Zichy grófnak jelenlétét”.¹⁰⁸ Haynau is felháborodva írta Ferenc Józsefnek, hogy „Görgeyt és a többi főnököt, Kisst, Poeltenberget, Leiningent, Törököt stb. meghívták Rüdiger gróf asztalához”, s az oroszok ezt azzal „igazoltatták”, hogy mégsem hagyhatták éhen halni a magyarokat.¹⁰⁹ Görgei itt tudta meg augusztus 15-én, hogy Paszkevicz csak az ő életét tudja garantálni, tisztjeit nem. A legénységet szintén Nagyváradra irányították, a tiszteket Sarkadra, a tábornokokat pedig Gyulára szállították. Itt adták át őket az osztrákoknak augusztus 23-án.¹¹⁰

107 RÓNAY Jácint, 1996. 65.

108 GÖRGEY István, 1888. III. 623-624.

109 KATONA Tamás, 1979. II. 48.

110 GÖRGEY Artúr, 1988. II. 432-434., KATONA Tamás, 1979. I. 18., 37-38.

Ez iszonyú csalódás volt a tisztek többsége számára, s különösen Poeltenberg számára, aki az oroszok előtti fegyverletétel egyik fő szószólója volt. Gáspár András tábornok emlékiratai szerint „a fogságban a tábornokok keserű szemrehányásokkal illették Poeltenberget, aki maga is önmagával szemben telve volt szemrehányással, és e tévedése miatt öngyilkosságra is gondolt”.¹¹¹

Osztrák fogságban

Haynau még augusztus 25-én utasította Karl Ernst törzshadbíró, hogy indítsa meg a magyar felkelők vezetői, tisztjei, illetve a képviselők és kormánybiztosok elleni hadbíróági vizsgálatokat. Ernst buzgó beosztotként még aznap megkezdte Kiss Ernő honvéd altábornagy, volt cs. kir. ezredes ügyének vizsgálatát, s másnap, augusztus 26-án kezdődött meg Aulich Lajos, Poeltenberg Ernő, Láhner György, Török Ignác, Gáspár András, Nagysándor József, Lenkey János, Schweidel József, Knezic Károly, Leiningen-Westerburg Károly, Dessewffy Arisztid, Damjanich János tábornok, és Lázár Vilmos ezredes kihallgatása.

A vádlottakat igyekeztek elzárni egymástól. Az ok valószínűleg az lehetett, hogy így akadályozzák meg a vallomások egyeztetését. A tárgyalás első napján öt személyt, Aulich Lajost, Poeltenberg Ernőt, Láhner Györgyöt, Török Ignácot és Gáspár Andrást hallgatták ki; Poeltenberg volt a második közöttük.

A vádlottak természetesen igyekeztek mindent megtenni, hogy cselekedeteik súlyát csökkentseék, s ezért vallomásaikban nagy teret szenteltek a magyar hatóságokkal szembeni konfliktusaiknak, s a magyar hadseregből való távozásuk akadályául szolgáló tényezők ecsetelésének.

Poeltenberg „az érzelemtől elfogódottan” előadott részletes (ad specialia) vallomásában kitért arra, hogy amikor a 4. (Sándor) huszárezredet Magyarországra vezényelték, többször kérte áthelyeztetését Olaszországba. Hivatkozott arra, hogy 1848 októberében tiltakozott az osztrák határ átlépése ellen, s ezért el is bocsátották a magyar hadseregből. Csak azért maradt, mert a királyi biztosok rábeszélést, s mert azt hitte, hogy a pákozdi csata után az osztrák hadseregben nincs helye. Így vett részt a schwechati csatában, de tűzbe nem került. Windisch-Grätz Mógához intézett kiáltványáról csak beszélni hallott, de biztos tudomása nem volt róla. Ugyanakkor ő is, „és mi, valamennyien napról napra reménykedtünk valamiféle kiegyezésben”. Schwechat után csak 1848 decemberében, Windisch-Grätz betörésekor, majd Kápolnánál és Győrnél vett részt fegyveres összecsapásban. Tény, hogy a Habsburg-ház trónfosztása és a Függetlenségi Nyilatkozat után is szolgált, de „én ezt az elszakadást sohasem ismertem el, és szentül meg vagyok győződve róla, hogy elsősorban a Görgei-féle hadsereg az elszakadást soha el nem ismerte volna”. Az oroszok előtti fegyverletételt azzal indokolta, hogy a feldunai hadsereget orosz csapatok vették körül, s „mert igénybe szeretnénk volna venni az orosz császár közbenjárását őfelségénél, törvényes császáruknál, Ferenc Józsefnél”. Kijelentette, hogy pusztán a szerencsétlen körülmények áldozata, s „hogy a legcsekélyebb érdekem sem fűződött ahhoz az ügyhöz, amiért harcoltam, fájdalommal töltött el minden lövés, amit volt fegyvertársaimra leadattam, és csak a katonai becsület miatt maradtam szolgálatban”. Emellett pusztán katona volt, minden politikai mozgalomtól távoltartotta magát, „és Kossuth és a külföldi forradalmi párt közötti kapcsolatokról sem tudok

111 Az emlékirat eredetijének holléte ma ismeretlen. Több részletet is idéz belőle BARTHA Albert, 1930., a vonatkozó részt ld. 76.

semmit”. Végül benyújtotta kinevezési okleveleit, az eltávolításáról intézkedő 1848. október 18-i hadtestparancsnoksági rendeletet, s Görgei 1848. december 22-i levelét. „Az utóbbi írásból kiviláglik annak a fenti állításomnak az igazsága, hogy én az osztrák ház híve voltam, és ezért engem a magyar kormány gyanúsnak tartott”. Miután vallomását felolvasták, Poeltenberg megerősítette azt, s kiegészítésként hozzáfűzte: „szívem legmélyén most is a császári ház és az osztrák hadsereg híve vagyok, habár cselekedeteimmel ennek ellenkezőjét nyilvánítottam ki”.¹¹²

A vádlottak általános és részletes kihallgatásának első fordulója augusztus 28-án ért véget, s az újabb részletes kihallgatásokkal csak szeptember 12-én folytatódott, s szeptember 15-éig tartott. Poeltenberg ezúttal szeptember 13-án került sorra, aznap csak őt hallgatták ki. Előzetesen csatolták a jegyzőkönyvhöz Poeltenberg 1849. június 14-én Schlikhez intézett átiratát, s az ehhez mellékelte kísérőiratot is. Poeltenberg elmondta: a levelet „egyáltalán nem gonosz szándékkal” írta. Hivatkozott arra, hogy „nem törődve ellenséges szerencsétlen helyzetemmel, melybe a körülmények sodortak, mindig teljes szívemből osztrák voltam, és az osztrák hadsereghez ragaszkodtam”. Mivel szívén viselte a hadifogoly osztrák tisztek sorsát, s mivel az osztrák hadbíróóságok által hozott halálos ítéletek rendkívüli elkeseredést váltottak ki a hadseregben és az országban, attól tartott, hogy az indulatok bármelyik pillanatban kiboríthatnak, s a magyar hatóságok megtorló intézkedéseket foganatosítanak. Amikor Schlik altábornagy, „akit általánosan tiszteltek”, pénzt küldött a magyar hadifogságban lévő tiszteknek, Poeltenberg felhasználta az alkalmat, hogy Schlik közbenjárását az osztrák hadsereg érdekében igénybe vehesse.

Ekkor olvasta egy újságban Mednyánszky Lászlónak, a lipótvári várórség tisztjének elítélletéséről és kivégzéséről szóló hírt, s emiatt nagyon elkeseredett volt. Emellett az is bántotta, hogy Schlik őt pusztán „t. c. Poeltenberg úrnak” nevezte, s mivel „egész életemet meggyőződésem ellenére tönkretettnek érzem”, csak a katonai becsülettel törődött, s abban keresett kárpótlást. Az általa használt kifejezések célja csupán az volt, hogy felhívják a figyelmet arra a veszélyre, amely az osztrák hadifoglyokra várhatott, noha köztudomás szerinti Görgei hadtestében „az osztrák foglyokkal a legemberségesebben bántak”.

Ezt követően Ernst két tényt rótt Poeltenberg terhére. Elsőként azt, hogy Poeltenberg nem használta fel a schwechati csata után az OHB által kiállított elbocsátatását, s anélkül, hogy magyar nemzetiségűnek vallhatná magát, továbbra is megmaradt a magyar hadseregben, „mely ettől az időponttól fogva a nyílt lázadás állapotában levőnek volt tekintendő”. Poeltenberg válaszában utalt az első kihallgatásán elmondottakra, a körülmények végzetes összejárására. Azon a félelmen kívül, hogy a Jellačić-csal történt összeütközés után nincs számára hely a cs. kir. hadseregben az bírta rá a magyar hadseregben maradásra, hogy Kossuth és kormánybiztosai nyomtatott falragaszokon terjesztették: „mi nem Ausztria és az osztrák hadsereg ellen megyünk, hanem csak az ellenséget, vagyis Jellačićot üldözzük”. Később azért nem mert visszatérni, mert sem az uralkodó, sem Windisch-Grätz kiáltványaival nem találkozott.

Az Ernst által felhozott másik tény még súlyosabb vádat foglalt magában: a lázadásból a függetlenségi nyilatkozat és a trónfosztás után felségsértés lett, s ebben Poeltenberg is részes. Nem fogadható el az a védekezése, hogy a hadsereg a határozatot nem ismerte el, „mert magatartásunkkal éppen az ellenkezőjét bizonyítottuk, valamint köztársasági jelvényeket vezettünk be és használtunk”. Poeltenberg erre kijelentette: sem neki, sem a hadseregnek nem volt szándéka elszakadni Ausztriától, s Görgei fegyverletétele, amely a hadsereg

112 KATONA Tamás, 1979. II 128–130.

egyhangú beleegyezését bírta, szintén ezt bizonyítja. „Igaz, hogy használtuk a jelvényeket és pecséteket, mert megküldték őket nekünk, és harcoltunk, mert szemben álltunk az ellenség-gel”, de csak az első pillanatra vártak, hogy az előőrsök útján öfelsége egy kiáltványt vagy felszólítást juttasson el hozzájuk, s letegyék a fegyvert és öfelsége rendelkezésére álljanak. Kiegészítésként hozzátette, hogy amikor 1848 októberében a parndorfi táborban már előre elkészített listákat küldtek meg minden csapatnak azzal a felszólítással, hogy tanúsítsák aláírásukkal, hajlandók-e harcolni az alkotmány és az uralkodóház fennmaradása érdekében, Poeltenberg, majd példáját követve századának más tisztjei nyomatékosan hozzáfűzték: „igen, de csak az uralkodóház fenntartásával”.

A hadbíró utoljára a magyar kormánytól kapott kitüntetéseiével kapcsolatban kérdezte Poeltenberget. A tábornok elmondta, hogy áprilisban megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, de az indoklásba hiba csúszott, „mert az okiratban az adományozás okaként a váci csatában való kitűnő részvételem szerepel, pedig én ebben a csatában nem vettem részt, hanem Pest felett két óra járásra a Duna mentén tartottam a vonalat”.¹¹³

Poeltenberg a második kihallgatási forduló lezárása előtt két nappal, szeptember 12-én levelet kapott Leopold von Hennem bárótól, Csehország főbírájától. Hennem tizenhét éves fia, az ifjabb Leopold magyar fogságba esett, s Poeltenberg június elején szabadon bocsátotta az ifjú hadapródot. Hennem báró köszönetet mondott Poeltenbergnek azért az emberséges bánásmódot, amiben fiát részesítette, s felhatalmazta Poeltenberget, hogy ha kívánja, használja fel sorait. Ezért Poeltenberg szeptember 15-én egy utólagos beadvány kíséretében, „mint a foglyokkal szemben tanúsított bánásmódunkra vonatkozó bizonyítékot is” benyújtotta Ernst törzshadbíróknak.¹¹⁴

Újabb tizenegy nap kellett ahhoz, hogy Ernst elkészüljön a tárgyalásvezetői előterjesztéssel (votum informativum). Ernst összefoglalta a vallomásoknak a vádlottakat terhelő adatait, illetve a mentségükre felhozottakat. Megállapította, hogy – Gáspár András kivételével – valamennyi vádlott „csatlakozott a lázadó hadseregben való szolgálattételével a királyi hatalom fenntartása és a rend és nyugalom helyreállítása céljából Magyarországra bevonuló cs. kir. hadsereg elleni, a magyar lázadó kormány által elrendelt erőszakos ellenálláshoz”, s valamennyien harcoltak „az április 14-i debreceni országgyűlési határozatok végrehajtásáért, Magyarországnak a császárságtól való elszakadásáért és az uralkodóház kizárásáért, s ezáltal ezeket a határozatokat tetteg elismerték”. Ezzel megvan a jogalap ahhoz, hogy a fel-ségsértés büntetéssel vádolják őket. Poeltenberg esetében ennek bizonyítékaiként hozta fel az általa benyújtott kinevezési okmányokat, Görgői december 22-i levelét, illetve Poeltenberg június 14-én Schlikhez intézett levelét. Poeltenberg esetében enyhítő körülmény-ként hozta fel a kihallgatás során megnyilatkozó bűnbánatát, mind pedig az osztrák foglyokkal szemben tanúsított emberséges magatartását. Ettől függetlenül azonban Poeltenberget is rangja és nyugdíja, illetve bárhol található ingó és ingatlan vagyona elvesztése mellett kötél általi halállal javasolta büntetni.¹¹⁵

A vádlottakat szeptember 26-án délelőtt kilenc órára a haditörvényszék elé idézték, ismét felolvasták neki vallomásaikat, s megkérdezték tőlük, megerősítik-e az elhangzottakat, s van-e még előadnivalójuk. Poeltenberg harmadikként került sorra, s ő is megerősítette val-lomását. A vallomások felolvasásával elment a délelőtt, s a tábornokoknak alkalmuk volt arra, hogy közben a folyosón beszélgessenek. „Poeltenberg még mindig optimista – írta e

113 Uo. II 165–167.

114 Uo. II 187., 327.

115 Uo. II 198., 204–205., 207., 211–212.

napi feljegyzésében Leiningen-Westerburg Károly. – Bármily kevéssé tudom áltatni magam az ítélet szigorúsága felől, mégis örvendek, hogy a pör közeledik eldöntéséhez”.¹¹⁶ Poeltenberg optimizmusáról Gáspár András emlékirata is tanúskodik: „Valahányszor alkalmunk volt egymásnak hírt adnunk, Poeltenberg mindig azt üzentte, hogy ő beszélt a muszkákkal, nem lesz semmi baj, csak késlekednek”.¹¹⁷

A vallomások felolvasása után a hadbíróság tagjai előtt, a vádlottak távollétében olvasták fel a csatolt iratokat, majd a votum informatívumot. Ezt követően a bíróság tagjai tanácskozára vonultak vissza, s aztán rendfokozat szerint diktálták jegyzőkönyve a javasolt ítéletet, amely megegyezett Ernst javaslatával.¹¹⁸

Az ítélet meghozatalát követően Ernst és Johann Moser ezredes, a hadbíróság elnöke kegyelmi felterjesztést írtak Haynauhoz. A felterjesztésben négy személyt, Lázár Vilmost, Dessewffyt, Schweidelt és Poeltenberget ajánlották Haynau kegyelmébe. Poeltenberg esetében kiemelték, hogy jól bánt az osztrák hadifoglyokkal, s a kihallgatás alkalmával „eltévelyedése” miatt „sűrű könnyhullatással tanúsított megbánása”, illetve korábbi tiltakozása az ellen, hogy ezredével Magyarországra jöjjön, szintén „arra készíti a legalázatosabban alulírottakat, hogy ezt a vádlottat is nagyméltóságod kegyelmébe ajánlják”. Ernstnek azonban mégis kételyei lehettek Poeltenberg megkegyelmeztetésével kapcsolatban, mert amikor szeptember 27-én felterjesztette Haynauak az iratokat és az ítéleteket, kérte Haynaut, „szíveskedjék magas megfontolás és mérlegelés tárgyává tenni, milyen mértékben vehető figyelembe a haditörvényszék elnöke által és általam előterjesztett mellékelt kegyelmeztetési javaslat Schweidel, Dessewffy és Lázár vádlottak érdekében” – azaz Poeltenberget már kihagyta ebből a sorból.¹¹⁹ Haynau október 1-jén az ácsi főhadiszálláson kapta meg az iratokat, s jóváhagyta az ítéleteket, azzal a hozzátétellel, hogy az ítéleteket 24 órával a kihirdetés után hajtsák végre. Johann Susan vezérőrnagy, Haynau főhadsegéde arra utasította Ernstet, hogy az ítéletek végrehajtására „reggel, kellő időben kerüljön sor”, s az elítéltek „elrettentő példaként egész nap közszemlére legyenek kitéve a veszőhelyen”.¹²⁰

A foglyok természetesen mit sem tudtak a meghozott és felterjesztett ítéletről. Sőt, többségük amnesztiában reménykedett. Október 2-án Poeltenberg arról írt feleségének, hogy a kapott (talán Ernst hadbírótól származó) hírek szerint elítélését ugyan nem fogják megváltoztatni, de tekintettel az uralkodó által gyakorolható kegyelemre, ügyét igen pártolón terjesztik fel Bécsbe. Mint már írta, itt mindenki október 4-ében reménykedik, ő maga azonban, az igazat megvallva nem. (A reménykedés oka az volt, hogy október 4-én volt Ferenc József névnapja, s a foglyok abban bíztak, hogy az uralkodó erre a napra időzíti az amnesztiát). Felesége azt írta neki, hogy sajnálja, amiért nem követte őt Magyarországra. „Istenem! Angyalom, jól látszik, hogy nem tudod, hogy milyen egy háború” – írta Poeltenberg. Ő maga minden alkalommal annak örült, hogy a felesége és gyermekei biztonságban vannak, s nem jöttek vele Magyarországra. A továbbiakban érdeklődött, hogy Parrot tábornok Bécsben van-e, s tényleg előléptették-e altábornaggyá. Poeltenberg neki is írt. Bár még rengeteg hely van a papíron – írja –, nem nagyon tud miről írni. „Csupán” szerelméről biztosíthatja feleségét és gyermekeit. A levél végén megjegyezte, felesége bizonyára tudja, hogy a hadbírószági iratokat néhány nappal ezelőtt felterjesztették Bécsbe.¹²¹

116 Uo. I. 152.

117 BARTHA Albert, 1930. 214.

118 KATONA Tamás, 1979. II 214–223.

119 Uo. II 224–225.

120 Uo. II 229–232.

121 Hadtörténelmi Múzeum. Kézírtas Emlékanyag 1984.55.1.

A remények azonban október 4-én este a semmibe tűntek. A porkoláb végigkutatatta a foglyok szobáit, nincs-e náluk fegyver, majd felszólította őket, legyenek készen, mert másnap reggel 7 óraker a haditörvényszék elé kell menniük.¹²²

Október 5-én reggel hétkor a hadbíróóság felolvasta a vádlottaknak a halálos ítéletet. A vádlottakat ezt követően visszakisérték a cellájukba, s mindegyikükre ötfőnyi őrség vigyázott a továbbiakban. A várparancsnokság a délutáni órákban az aradi minorita kolostorból papokat kért az elítéltek vigasztalására. A szerzetesek éjjel kettőkor indultak a várba. Poeltenbergnek Sujánszky Euszták nyújtott lelki vigaszt.¹²³ Poeltenberg könnyes szemekkel beszélt családjáról. Elmondta, hogy előző este levelet kapott feleségétől, „melyben őt kecségtette, hogy rövid idő múlva megszabaduland, mert – írja neje – a főminiszter úr ő n[agy]-m[é]lt[óság]ga, kinél Bécsben férje élete és szabadon bocsáttatásáért könyörgött, őt erről biztosítja”. „Igaz írt – mondta Poeltenberg – nemsokára megszabadulok!” Megmutatta Sujánszkyknak legkisebb gyermeke első levelét, amelyet az „két vonal között” írt apjához.¹²⁴

A vértanúhalál

Az elítélteket október 6-án reggel hat óraker a lelkészek kísérték a vesztőhelyre. Sujánszkyval Aulich és Poeltenberg mentek. Poeltenberg állítólag így szólt társaihoz: „Szép deputáció megy Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni”. Mondta-e Poeltenberg e szavakat vagy csak a hatásos megfogalmazásokat kedvelő utókor szeretett volna ilyen frappáns mondatot hallani az első vértanú szájából? Nem tudni. De a megfogalmazás, ha nem is hiteles, legalább is hihető, s a kivégzettekéről aligha lehet pontosabb jellemzést adni.¹²⁵

Az ítéletek felolvasása után a foglár katonai szokás szerint háromszor egymás után kegyelmet kért az elítéltektől. „Istennél a kegyelem” – hangzott mindannyiszor a válasz. Ezután a foglár odalépett Poeltenberghez, tisztelgett, majd így szólt: „Kérem, kapitány úr”, majd levette kezéről és lábáról a bilincseket. Poeltenberg egy pillanatnyi haladékat kért, odalépett bajtársaihoz, és sorra megcsókolta őket. Ezután a porkoláb a hóhérhoz vezette. Poeltenberg fellépett az akasztófa alatt álló zsámolyra. „A hóhér a kötelet a nyakára teszi, s a vasszögére ráhurkolja. Egyik pribék kikapja zsámolyt Poeltenberg alul [!], a másik kettő teljes erővel húzza lefelé a karját, és rákapaszkodik, hogy kinyújtsák a felakasztott testet. A hóhér erőlködik, hogy az áldozat nyakát kitorje, azonban Poeltenbergnek igen izmos bika-nyaka volt, s a hóhér sokáig vesződött vele, míg végre célt ért. A vértanú haláltusája hosszú és szörnyű volt, s Tichy őrnagy kárörömmel nézte az első akasztást” – írja Baló Béni református lelkész.¹²⁶

„Legelső volt tehát, ki tőlünk e földön örök búcsút vett, Poeltenberg Ernő – írta visszaemlékezésében Vinkler Brúnó szerzetes. – ...előbb a Sándor-huszároknál kapitány, ezredével 1848 nyarán Magyarországra jövén a minisztérium rendelete következtében az alkotmányra megesküdött, s az időtől fogva esküje és becsülete által a nemzet ügyéhez kötve ahhoz végiglen hű maradt”.¹²⁷

122 KATONA Tamás, 1979. II. 153–154., 194–196.

123 Uo. I. 253–254.

124 VARGA Ottó, é. n. 161.

125 Először SZILÁGYI Sándor, 1850. jegyezte le, 130. Valószínűleg innen került át Varga Ottó Poeltenbergéről írott életrajzába. VARGA Ottó, é. n. 72.

126 KATONA Tamás, 1979. I. 281.

127 Uo. I. 263.

A kivégzett tábornokokat a bitófa alatt temették el. Poeltenberg teste 1932-ig jeltelen sírban nyugodott. Ekkor, a Maros megrongálódott töltésének erősítése során kerültek elő a csontok. A kedvezőtlen politikai körülmények miatt az ásatásokat egy időre le is állították, s csak 1933 szeptemberében fejezték be. Poeltenberg és Török Ignác maradványai az ásatás utolsó napján, 1933. szeptember 15-én kerültek elő. „A kutatás Poeltenberg tábornok sírgödőjében volt gazdagabb eredményű, mert ott hat darab bordát, három hátgerinc csigolyát, koponya felsőrészt, vállpereceket találtak, valamint kivetette az ásó a bitó vaskampóját is” – írja a korabeli beszámoló.¹²⁸

A csontokat előbb az aradi temetőben helyezték el, majd 1956-ban az aradi kultúrpalotába vitték. A kivégzés 125. évfordulóján, 1974-ben a vértanúk újonnan emelt emlékoszlopának kriptájában helyezték el őket.¹²⁹

Epilógus

Poeltenberghez nem volt kegyes a sors 1848–49-ben. Ha 1848 augusztusában sikerül magát áthelyeztetnie Itáliába vagy ha 1848 október közepén eltávolítják a honvédseregből, ma talán a cs. kir. hadsereg egyik bátor lovastisztjeként emlékeznének rá a Lajtán túl. Tetteit talán litográfiák örökítenék meg, s valamelyik lovasezred története hosszan ecsetelné a piemonti hadsereggel vívott harcokban tanúsított hősiességét. Így azonban csak egyike volt az Aradon kivégzett „lázadóvezéreknek”.

Hadtestparancsnoka, majd fővezére, Görgei a maga emlékirataiban mindenütt nagy tisztelettel nyilatkozott Poeltenbergéről. Rüdiger lovassági tábornok segédtszjtjének visszaemlékezése szerint a magyar sereg hadtestparancsnokai közül Poeltenberget tartották a legóvatossabbnak és legmegfontoltabbnak.¹³⁰ Kétségkívül sok igazság van ebben a megjegyzésben. Annál is inkább, mert Poeltenberg 1848–49-ben megmutatta: nem csupán vitéz huszártiszt, aki képes káromkodva két század huszárral átvágni magát egy nehézlovas ezreden, hanem olyan katona, aki a csataterén szerzett tapasztalatai és természetes katonai tehetségei révén el tud vezetni egy ezredet, egy dandárt, egy hadosztályt és egy hadtestet is. S bebizonyította azt is: a halálig hűséges tud maradni egy olyan ügryhöz, amelyért saját akarata ellenére kényszerült harcolni.

128 Uo. I. 357–358.

129 Uo. I. 49.

130 ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 547.

Poeltenberg Ernő arcképe
(Kiss Tibor festménye)

Irodalom

- AMON VON TREUENFEST, Gustav
1903 Geschichte des k. u. k. Husaren Regiments Nr. 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien
- ARADI Péter
1972. A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán. Kaposvár
- BARTA István
1955. Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. HK
- BARTHA Albert
1930. Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Budapest
- BENICZKY Lajos
1924. STEIER Lajos: – bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest.
- BERKÓ István
1925. szerk. A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története, Budapest
- BONA Gábor
1987. Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. 2. kiadás. Budapest
- BORUS József
1975. Dembiński fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest
- BREIT József
1930. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Budapest I–III. k.
- BULLA György – ZÁMBELLY Lajos
1894. Pöltenberg és a kápolnai csata. Klapka tbk. czáfolatául. Kolozsvár
- CSIKÁNY Tamás – HERMANN Róbert
1996. Okmánytár a hatvani ütközet történetéhez. (In:) HORVÁTH László szerk.: A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan
- CSIKÁNY Tamás
1996. A hatvani ütközet. (In:) HORVÁTH László szerk.: A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan
- CSORBA László
1989. A tizenhárom aradi vértanú. Budapest
- DEÁK Ferencz
1903. beszédei 1842–1861. Összegyűjtötte KÓNYI Manó. Második, bővített kiadás. Budapest
- DEDEKIND, Franz
1879. Geschichte des k. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes Nr. 11. von seiner Errichtung 20. Dezember 1688. bis 6. Mai 1879. Wien
- DOMAHIDY Miklós
1985. Az osztrák vádlott. Bern
- GELICH Rikhárd
é. n. Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Budapest, I–III. k.
- GÖRGEY István – KATONA Tamás
1980. 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Budapest
- GÖRGEY Artúr
1988. Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. KATONA Tamás. Budapest I–II. k.

- GÖRGEY István 1885–1888. I–III.
1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I–III. k. Budapest
- HAMVAY Ödön
1904. Az aradi tizenhárom. 2. kiad. Budapest.
- HAUPTMANN, Ferdinand
1975 Jelačić's Kriegszug nach Ungarn 1848. I–II. Graz
- HERMANN Róbert
1988 Görgei Artúr váci nyilatkozata. HK
- HERMANN Róbert
1994 Görgei Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. Századok
- HERMANN Róbert
1995. A drávai hadtest hadművelési naplója. (In:) MOLNÁR András szerk.: Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg
- HERMANN Róbert
1996. Kossuth Sándor visszaemlékezése a győri csatára. Győri Tanulmányok 17. k.
- HK
Hadtörténelmi Közlemények
- JENEI Károly
1966. A pákozdi csata. Fejér Megyei Szemle.
- KARSA Ferenc
1993. Szabadságharcos napló. „A körültem és velem 1848. és 1849. évben történt események”. S. a. r. BONA Gábor. Budapest.
- KATONA Tamás
1979. Az aradi vértanúk. 1. kiadás. I–II. k. Budapest
- KATONA Tamás
1989. szerk. Budavár bevételének emlékezete 1849. S. a. r. HERMANN Róbert, PELYACH István és TIRTS Tamás. Budapest
- KLAPKA György
1986. Emlékeimből. S. a. r. KATONA Tamás. Budapest
- KLÖM XII.
Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. SINKOVICS István. Budapest 1957.
- KLÖM XIII–XIV.
Kossuth Lajos összes munkái XIII–XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I–II. S. a. r. BARTA István. Budapest 1952–1953..
- KLÖM XV.
Kossuth Lajos összes munkái XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest 1955.
- LEVITSCHNIGG, Heinrich
1850. Kossuth und seine Bannerschaft. Silhouetten aus dem Nachmärz in Ungarn. Pesth
- MARKÓ Árpád – BALÁZS József
1960. A csornai ütközet 1849. június 13. HK
- RÓNAY Jácint
1996. Napló (Válogatás). Sajtó alá rendezte és az utószót írta HÖLVÉNYI György. Az előszót írta KATONA Tamás. Budapest – Pannonhalma.
- ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás
1988. szerk. A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Ford. ROSONCZY Ildikó és GERENCSÉR Zsigmond. Bp, 1988.
- ROSONCZY Ildikó
1979. Poeltenberg Ernő honvédtábornok aradi levelei. A Magyar Nemzeti Múzeum új szerzeményei. Folia Historica 9. Budapest

- SACKEN, Edwin
1927. Geschichte des k. u. k. Dragoner Regimentes Friedrich August König von Sachsen Nr. 3.
Wien
- STEIER Lajos
é. n. Haynau és Paskievics I–II. k. Budapest
- SZEMERE Bertalan
1990. Politikai jellemrajzok. – Okmánytár. Sajtó alá rendezte HERMANN Róbert és PELYACH István. Budapest
- SZILÁGYI Sándor
1850. A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. 2. átdolgozott kiadás. Pest
- SZILLÁNYI Péter
1851. Komorn im Jahre 1849 mit besonderem Hinblick auf die Operationen der ungarischen Armee an der oberen Donau und Waag. Leipzig
- TRAGOR Ignác
1908. Vác története 1848–49-ben. Vác
- URBÁN Aladár
1984. Pákozdi, 1848. Budapest
- VARGA Ottó
é. n. szerk.: Aradi vértanúk albuma. 5. kiadás. Budapest
- VENDREI Ferenc
1888. Nagy–Beckskerektől Pákozdig. Budapesti Szemle, 55–56. k.
- VICTORIN, Josef
1879 Geschichte des k. k. siebenten Dragoner-Regimentes Wilhelm von Braunschweig von seiner Errichtung 1663 bis Ende Mai 1879. Wien
- WALDAPFEL Eszter
1965. A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. k. Budapest
- WREDE, Alfons Freiherr von
1906. Geschichte des k. u. k. Mährischen Dragoner-Regimentes Albrecht Prinz von Preussen, Regent des Herzogtumes Braunschweig No. 6. Brünn
- ZÁMBELLY Lajos
1899 Emlékiratok 1848/49-ből. Hazánk, szerk. Abafi Lajos. XI. kötet
- 1848–49. HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
Csány-ir. MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai.
d. sz. dátum szerint
Elnöki lev.-jkv.
MOL Görgey-lt. b/29. fasc. Az 1848/9. évi magyar „feldunai”, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Arthur, Gáspár, s utoljára Pöltenberg tábornokok) eredeti elnöki levelező-jegyzőkönyve.
- Görgei-ir. MOL H 115. Görgei Artúr iratai
Görgey-lt. MOL P 295. A Görgey-család levéltára
HL Hadtörténelmi Levéltár (Budapest)
HM Ált. MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
Iktatókönyv
MOL Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve [sic!]
- KLI MOL Csány-ir. Komáromban lefoglalt iratok.
MOL Magyar Országos Levéltár (Budapest)
OHB MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.

Operations-Journal

Operations-Journal der ungarischen Insurgenten Armee angefangen vom 22-en März 1849 bis 9-ten July 1849. HL 1848-49. 37/37a.

Polák Vilmos

Polák Vilmos volt alezerekes naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004.

Róbert Hermann

Ernő Poeltenberg, General des Freiheitskampfes

Jeden, von den in Arad hingerichteten Generälen des Freiheitskampfes 1848–49 verknüpfte ein persönliches Verhältnis mit der Landessache von Ungarn. Einen Teil der vielen fremdsprachigen Soldaten bindet die Geburt, einen anderen Teil die Ehe an Ungarn. Es ist wahr, dass die Mehrheit von ihnen vor 1848–49 bei in Ungarn geworbenen Einheiten diente, aber diese Bindung war in dem Fall von mehreren Dutzend Offizieren doch nicht so stark, dass sie sie im Herbst 1848, oder um die Wende 1848–49 an der ungarischen Seite hätte festhalten können. Der erste von den, am 6-ten Oktober 1849 in Arad an den Galgen hingerichteten Märtyrern war Ernő Poeltenberg (besser gesagt: Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg). Er wurde in Wien geboren, seine Frau war ein Polin, und mit ihr, sogar mit ihrem Vater sprach er grösstenteils französisch. Ungarisch konnte er nur sehr wenig, und als sein Regiment nach Ungarn kommandiert wurde, wollte er auf jede mögliche Weise erreichen, auf italienisches Kriegsfeld kommandiert zu werden. Das Schicksal war zu Poltenber nicht gnädig. Wäre es ihm gelungen, sich im August 1848 nach Italien versetzen lassen, würde man sich heute an ihn jenseits der Leitha, als einen der mutigsten Kavallerieoffiziere der kaiserlich-königlichen Armee, erinnern. Seine Taten wären in Lithographien verewigt worden, und die Geschichte irgendeines Kavallerieregimentes würde sein Heldentum in den Kämpfen gegen die Armee von Piemont lange schildern. Im Herbst 1848 wurde er aus der ungarischen Armee fast entfernt, weil er gegen die Überschreitung der ungarisch-österreichischen Grenze hetzte. Doch er blieb. Er nutzte die Möglichkeit nicht aus, krank geschrieben zu werden, oder Urlaub zu nehmen.

Sein Korpskommandant, später sein Oberbefehlshaber Görgei, sprachen in ihren Memoiren von ihm mit grosser Ehre. Poeltenberg zeigte 1848–49: Er ist nicht nur ein heldenhafter Husarenoffizier, der fähig ist, sich mit zwei Schwadronen durch ein Kürassierregiment fluchend durchzuschlagen, sondern sogar ein solcher Soldat, der mittels seiner, auf dem Schlachtfeld erworbenen Erfahrungen und seines natürlichen militärischen Talents ein Regiment, eine Brigade, eine Division, ein Armeekorps führen kann. Er hat sogar bewiesen, dass er bis zu seinem Tode einer Sache treu bleiben kann, für die er gegen seinem Willen kämpfen musste, und die er vor einem Jahr lange nicht für seine eigene hielt...

Unser Lebenslauf zeigt bei Benutzung zeitgenössischen Archivgutes, der Rückerinnerungen, und der geschichtlichen Literatur die Lebensbahn des heldenhaften Husarengenerals von seiner Geburt bis zu seinem Märtyrertode.

HERMANN RÓBERT
Hadtörténeti Intézet
H-1250 Budapest
Kapisztrán tér 2–4.